

Marine Governance

Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011

Wot
Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu **werkdocumenten**

B.C. Bolman & D.G. Goldsbrough

Marine Governance

De reeks 'Werkdocumenten' bevat tussenresultaten van het onderzoek van de uitvoerende instellingen voor de unit Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu (WOT Natuur & Milieu). De reeks is een intern communicatiemedium en wordt niet buiten de context van de WOT Natuur & Milieu verspreid. De inhoud van dit document is vooral bedoeld als referentiemateriaal voor collega-onderzoekers die onderzoek uitvoeren in opdracht van de WOT Natuur & Milieu. Zodra eindresultaten zijn bereikt, worden deze ook buiten deze reeks gepubliceerd.

Dit werkdocument is gemaakt conform het Kwaliteitshandboek van de WOT Natuur & Milieu.

Marine Governance

Achtergronddocument bij
Natuurverkenning 2011

B.C. Bolman

D.G. Goldsborough

Werkdocument 264

Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu

Wageningen, november 2011

Referaat

Bolman, B.C. & D.G. Goldsborough (2011). *Marine Governance. Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011*. Wageningen, Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, WOt-werkdocument 264. 62 blz. 4 fig.; 1 tab.; 99 ref.; 1 bijl.

In 2011 verschijnt de Natuurverkenning 2011 waarin aan de hand van vier kijkrichtingen een mogelijke toekomst wordt geschetst van natuur en landschap in Nederland tot en met 2040. Dit achtergronddocument presenteert de resultaten van een deskstudie over deze kijkrichtingen in relatie tot de 'governance' van de Nederlandse mariene natuur. De studie karakteriseert welke stakeholders, overheden, wet- en regelgeving en beleid relevant zijn voor mariene gebieden in Nederland. Aan de hand van deze karakterisering wordt uiteengezet in welke mate de kijkrichtingen voor mariene natuur realiseerbaar zijn en welke strategie hier bij past. Dit achtergronddocument maakt duidelijk dat de rollen van overheden en stakeholders nog steeds traditioneel zijn onderverdeeld in beheer-, beschermings- en gebruiksrollen. Duurzaamheid in mariene gebieden is lastig te bereiken zolang deze traditionele scheiding van rollen gehandhaafd blijft. Met samenwerking als publiek-private samenwerkingsverbanden, convenanten, kenniskringen en 'Regional Advisory Councils' kunnen de rollen dichter bij elkaar gebracht worden. Echter, al deze vormen van samenwerking bestaan voornamelijk uit overlegstructuren. Stakeholders moeten de stap maken naar actieplannen met programma's voor het gezamenlijk ontplooiën van activiteiten op zee.

Door beleidsscenario's te koppelen aan het hier en nu kunnen praktische beleidsboodschappen geformuleerd worden. Om naar een *Vitale natuur* toe te werken kan een hiërarchische top-down benadering geschikt zijn, in combinatie met een groot pakket aan wet- en regelgeving, controle en handhaving. Om naar de kijkrichting *Functionele natuur* toe te werken, kan intensieve publiek-private samenwerking nuttig blijken. Dit betekent een hybride van top-downbenadering met bottom-up. Marktpartijen die gebruik maken van mariene gebieden hebben binnen deze kijkrichting een vrij grote invloed op het beleid. De overheid is een facilitator of mediator in beleidsprocessen. Binnen de kijkrichting *Beleefbare natuur* verschuift de macht naar de samenleving; zowel overheden als marktpartijen hebben een minder invloedrijke rol bij de vorming van beleid. Er zijn weinig gebruikers van mariene gebieden en is tevens weinig wet- en regelgeving nodig. Bij de *Inpasbare natuur* bepalen marktpartijen in afstemming met overheden hoe het gebruik van de mariene gebieden eruit ziet. De rol van de overheid is beperkt; zij streeft er naar om de markt zo weinig mogelijk te beïnvloeden.

Trefwoorden: natuurverkenning, governance, stakeholders, wet- en regelgeving, beleid

Foto's omslag (met de klok mee vanaf linksboven):

Hollandse Hoogte/Jakob Helbig; Hollandse Hoogte/Siebe Swart; Hollandse Hoogte/Goos van der Veen; Hollandse Hoogte/Pieter de Vries.

©2011 **IMARES Wageningen UR**

Postbus 68, 1970 AB IJmuiden

Tel: (0317) 48 09 00; fax: (0317) 48 73 26; e-mail: imares@wur.nl

De reeks WOt-werkdocumenten is een uitgave van de unit Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, onderdeel van Wageningen UR. Dit werkdocument is verkrijgbaar bij het secretariaat. **Het document is ook te downloaden via www.wotnatuurenmilieu.wur.nl.**

Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, Postbus 47, 6700 AA Wageningen

Tel: (0317) 48 54 71; Fax: (0317) 41 90 00; e-mail: info.wnm@wur.nl; Internet: www.wotnatuurenmilieu.wur.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. De uitgever aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Woord vooraf

Dit onderzoek naar Marine Governance is uitgevoerd in opdracht van het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) in het kader van de Natuurverkenning 2011. Het uitbrengen van een Natuurverkenning is een wettelijke taak, die onder verantwoordelijkheid valt van het PBL en waaraan Wageningen UR via de Wettelijke Onderzoekstaken Natuur en Milieu een belangrijke bijdrage levert.

De Natuurverkenning heeft tot doel een aantal mogelijke toekomstrichtingen voor natuur en landschap op lange termijn te schetsen, waarbij ingespeeld wordt op ontwikkelingen die op de samenleving kunnen afkomen. Naast het schetsen van die mogelijke ontwikkelingen geeft de Natuurverkenning ook handelingsperspectieven voor het beleid op korte en middellange termijn.

Om verschillende redenen staat het huidige natuurbeleid onder druk. Een van die redenen is dat ondanks inspanningen de biodiversiteitsdoelen niet gehaald worden. Daarnaast stuit het beleid op weerstand in de uitvoering ervan en is het beleid mogelijk niet bestand tegen ontwikkelingen als klimaatverandering. Ook groeit de aandacht voor het duurzaam gebruik van natuurlijke hulpbronnen en staan de zogenaamde ecosysteemdiensten in meerdere beleidsdossiers. Vanuit de samenleving klinkt het geluid dat het natuurbeleid toe is aan een herijking. Natuurverkenning 2011 wil hierop inspelen en de maatschappelijke discussie rond het huidige natuurbeleid prikkelen en voeden.

Dit achtergronddocument presenteert de resultaten van een deskstudie. De studie karakteriseert welke stakeholders, overheden, wet- en regelgeving en beleid relevant zijn voor mariene gebieden in Nederland. Aan de hand van deze karakterisering wordt uiteengezet in welke mate de kijkrichtingen in de Natuurverkenning 2011 realiseerbaar zijn en welke strategie hier bij past.

Graag bedanken wij Wim Wiersinga, Luc van Hoof en Lisa Faber voor hun advies, aanbevelingen, feedback en commentaar.

*Bas Bolman
David Goldsborough*

Inhoud

Woord vooraf	5
Samenvatting	9
1 Inleiding	11
1.1 Aanleiding	11
1.2 Doel en onderzoeksvragen	11
1.3 Onderzoeksopzet	12
1.4 Opbouw van dit achtergronddocument	13
2 Wet- en regelgeving en overheidsbeleid	15
2.1 Inleiding	15
2.2 Europa	15
2.3 Nederland	17
2.4 Harmonisatie en afstemming	19
2.5 Conclusie	20
3 Stakeholders en overheden	21
3.1 Inleiding	21
3.2 Bescherming	21
3.3 Gebruik	21
3.4 Beheer	24
3.5 Samenwerking	28
3.6 Certificaten en keurmerken	29
3.7 Conclusie	30
4 Wet- en regelgeving, overheidsbeleid en de kijkrichtingen	33
4.1 Inleiding	33
4.2 De kijkrichtingen vergeleken met wet- en regelgeving en beleid	33
4.3 Strategieën om de kijkrichtingen te realiseren	34
4.4 Beleidsscenario's	38
4.5 Conclusie	43
5 Beantwoording onderzoeksvragen	45
5.1 Inleiding	45
6 Synthese en beleidsboodschappen	47
6.1 Inleiding	47
6.2 Synthese	47
6.3 Beleidsboodschappen	48
Literatuur	49
Bijlage 1 Lijst met afkortingen	57

Samenvatting

Deze deskstudie presenteert de resultaten van een identificatie van overheden, wet- en regelgeving en beleid en stakeholders die relevant zijn voor mariene gebieden in Nederland. Aan de hand van deze karakterisering wordt uiteengezet hoe vier, door het Planbureau voor de Leefomgeving geformuleerde, kijkrichtingen aansluiten bij wet- en regelgeving en beleid. Deze kijkrichtingen zijn: *Vitale natuur*, *Functionele natuur*, *Beleefbare natuur* en *Inpasbare natuur*.

De rol van overheden kan worden opgesplitst in het ontwerpen, implementeren en handhaven van wet- en regelgeving. Op gemeentelijk niveau vindt voornamelijk implementatie plaats, provincies ontwerpen en implementeren en op rijksniveau wordt ontworpen, geïmplementeerd en gehandhaafd. Op het niveau van de Europese Unie worden vooral brede kaders ontworpen, zoals Natura 2000 en de Kaderrichtlijn Marien.

De belangrijkste wet- en regelgeving en overheidsbeleid in mariene gebieden bestaan uit Natura 2000, de Kaderrichtlijn Marien, het Gemeenschappelijk visserijbeleid, de Natuurbeschermingswet, de Deltawet, de Waterwet en het Nationaal Waterplan.

Stakeholders die actief zijn in mariene gebieden bestaan onder andere uit visserij en aquacultuur, olie- en gasindustrie, scheepvaart, offshore windparken en baggerindustrie. De rol die deze partijen spelen, is vooral die van gebruiker van hulpbronnen. Daarnaast is een breed scala aan niet-gouvernementele organisaties actief. Hun rol bestaat voornamelijk uit het beschermen van de mariene natuur.

De kijkrichting *Vitale natuur* wordt versterkt door de Europese en nationale natuurbeschermingswetgeving. Omdat de Deltawet en de Waterwet primair gericht zijn op veiligheid en functioneel gebruik van water en land is het denkbaar dat zij verhinderen dat de kijkrichting wordt bereikt. De kijkrichting *Functionele natuur* lijkt alleen beperking te kennen van Europese en nationale natuurbeschermingswetgeving. De kijkrichting *Beleefbare natuur* ligt bijzonder lastig ten opzichte van het huidige regime. Alleen de Deltawet benoemt dat gebieden aantrekkelijk moeten zijn om te wonen, te werken en te recreëren. De kijkrichting *Inpasbare natuur* lijkt vooral baat te hebben bij de Deltawet en de Waterwet, dit omdat beide zoals eerder genoemd primair gericht zijn op veiligheid en functioneel gebruik van water en land.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

In 2011 verschijnt de Natuurverkenning 2011. In deze natuurverkenning wordt aan de hand van vier kijkrichtingen de mogelijke toekomst geschetst van natuur en landschap in Nederland tot en met 2040. De vier kijkrichtingen zijn reeds in een eerder stadium door het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) geformuleerd. De werkwijze van de natuurverkenning bestaat uit een uitwerking van de vier kijkrichtingen en een analyse van mogelijke strategieën om een kijkrichting te bereiken. De synthese van deze twee analyses leidt vervolgens tot het formuleren van scenario's.

Het PBL heeft een definitie vastgesteld voor het begrip kijkrichting. Hiermee wordt de wenselijke ontwikkeling bedoeld van de natuur tot en met 2040. Er zijn vier kijkrichtingen geformuleerd die steeds één uitdaging weergeven. Hieronder wordt elke kijkrichting toegelicht en wordt beschreven wat ze beogen te bereiken in 2040.

1. *Vitale natuur*: geen verlies van biodiversiteit, de natuur is kwetsbaar en moet beschermd worden.
2. *Functionele natuur*: duurzaam gebruik van natuurlijke mariene hulpbronnen, ook wel genoemd ecosysteemdiensten.
3. *Beleefbare natuur*: natuur draagt bij aan de kwaliteit van de leefomgeving van mensen.
4. *Inpasbare natuur*: geen belemmeringen voor ruimtelijk gebruik, de natuur is robuust en dynamisch en past zich aan

1.2 Doel en onderzoeksvragen

De werkwijze binnen de Natuurverkenning 2011 bestaat dus uit een uitwerking van de vier kijkrichtingen en een analyse van de strategieën om de kijkrichtingen te bereiken. De synthese van deze twee analyses leidt vervolgens tot het formuleren van scenario's. Met andere woorden, eerst wordt het 'wat' omschreven en daarna wordt het 'hoe' omschreven. Gezamenlijk leidt dit tot scenario's. Deze studie richt zich op de analyse van de strategieën, dus het 'hoe' van de Natuurverkenning 2011 voor mariene gebieden.

Dit doel wordt bereikt door antwoord te geven op de volgende onderzoeksvragen:

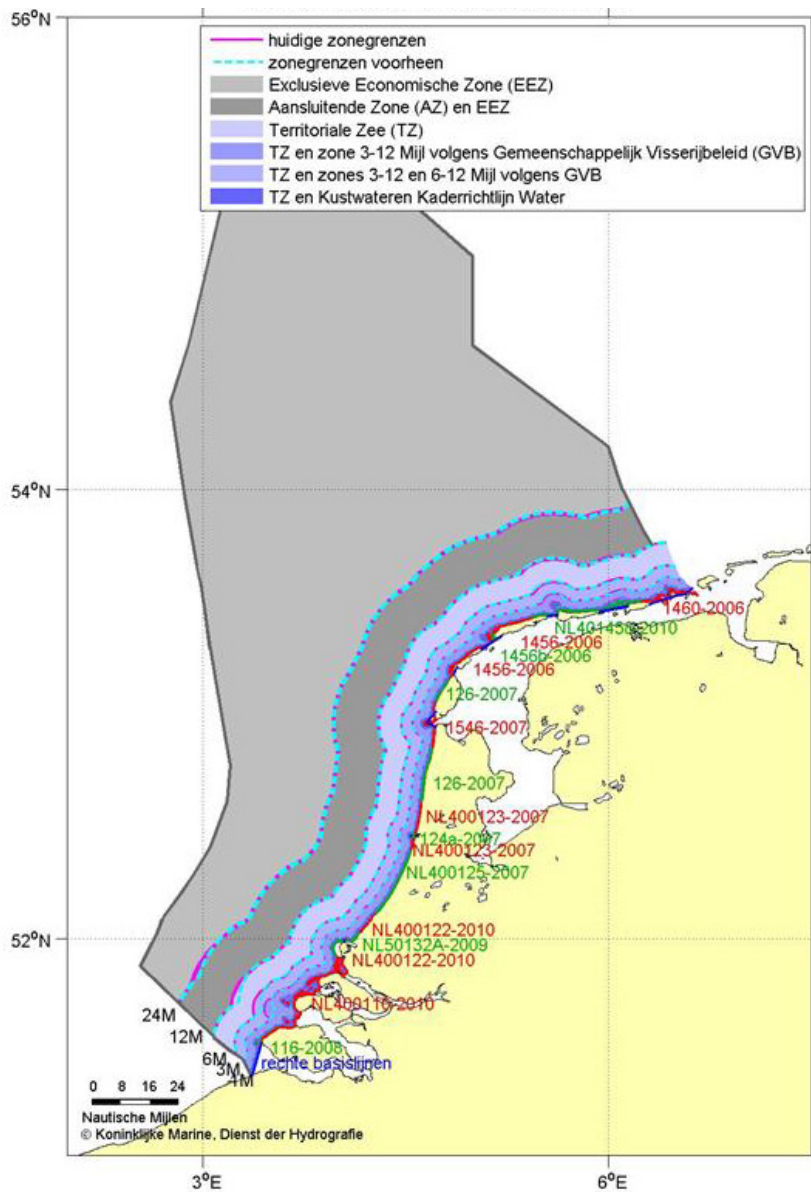
1. Welke wet- en regelgeving en overheidsbeleid op het gebied van natuurbescherming is van toepassing in de mariene gebieden?
2. Wat is de rol van de overheden t.a.v. wet- en regelgeving?
3. Welke stakeholders worden beïnvloed door de wet- en regelgeving in de mariene gebieden en wat is hun rol?
4. Welke mijlpalen zijn er tot en met 2040 in relatie tot wet- en regelgeving en overheidsbeleid?
5. Sluit de wet- en regelgeving aan bij de vier kijkrichtingen tot en met 2040? Waarom wel / niet?
6. Wat is de gewenste ontwikkeling van de wet- en regelgeving in relatie tot de vier kijkrichtingen tot en met 2040?

1.3 Onderzoekopzet

Dit achtergronddocument is gebaseerd op een deskstudie. Dit betekent dat de informatie afkomstig is uit geraadpleegde literatuur, rapporten en internet. Daarnaast is de inhoud van Hoofdstuk 4 gedeeltelijk gebaseerd op een stakeholderbijeenkomst die plaatsvond op 2 november 2010.

Afbakening

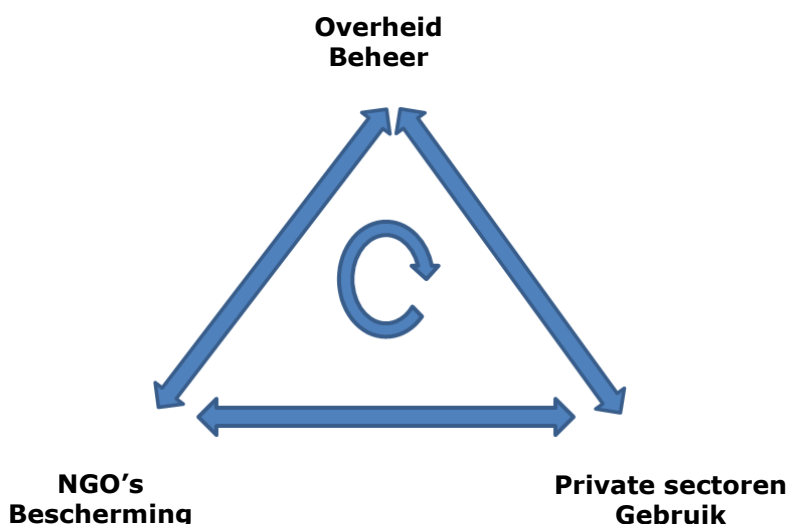
De focus van dit achtergronddocument ligt op de Nederlandse mariene natuur bestaand uit de Nederlandse Exclusieve Economische Zone (EEZ) ofwel het Nederlands Continentaal Plat (NCP) en het Nederlandse gedeelte van de Waddenzee. De EEZ is aangewezen onder de Rijkswet 'instelling exclusieve economische zone' uit 2000 en de minister van Buitenlandse Zaken is hiervoor verantwoordelijk (Noordzeeloket, 2010e). Zie Figuur 1 voor een kaart van het NCP.

Figuur 1: De EEZ inclusief juridische zones, met de 12, 6, 3 en 1 mijlsgrens (Bron: Dienst der Hydrografie, 2010)

De activiteiten van betrokken partijen in mariene gebieden kunnen we op verschillende manieren structureren. In deze studie delen we deze partijen op in drie rollen, te weten: de beheer-, beschermings- en gebruiksrol. De beheerrol wordt bekleed door overheden, de beschermingsrol wordt bekleed door niet-gouvernementele organisaties¹ (NGO's) en de gebruiksrol wordt bekleed door de private sectoren.

Uiteraard vindt er interactie plaats tussen deze groepen. Hogere overheden beïnvloeden met wet- en regelgeving lagere overheden. Overheden beïnvloeden NGO's en de private sector. Dit geldt ook vice versa, want vanuit NGO's en de private sector wordt weer invloed uitgeoefend op overheden om wet- en regelgeving aan te passen. Deze interacties zijn gevisualiseerd in Figuur 2.

Figuur 2: interactie tussen verschillende groepen

1.4 Opbouw van dit achtergronddocument

In Hoofdstuk 2 wordt de wet- en regelgeving en overheidsbeleid voor beheer, gebruik en bescherming van mariene gebieden beschreven. Er wordt onder andere ingegaan op Natura 2000, de Kaderrichtlijn Marien en de Natuurbeschermingswet.

Hoofdstuk 3 beschrijft vervolgens de rollen die verschillende partijen spelen in de mariene gebieden. De stakeholders en hun belangen worden omschreven, evenals de verschillende betrokken overheden.

Hoofdstuk 4 legt de verbinding tussen de kijkrichtingen, de wet- en regelgeving en overheidsbeleid (Hoofdstuk 2) en de stakeholders en de overheid (Hoofdstuk 3). Belangrijkste onderdeel is een analyse die laat zien hoe wet- en regelgeving aansluit bij de vier kijkrichtingen.

Hoofdstuk 5 bevat de antwoorden op de eerste vijf onderzoeksvragen en het laatste hoofdstuk sluit af met een synthese en de beleidsboodschappen. Dit is tevens het antwoord op de laatste onderzoeksvraag: Wat is de gewenste ontwikkeling van de wet- en regelgeving in relatie tot de vier kijkrichtingen tot en met 2040?

¹ Uiteraard is de overheid verantwoordelijk voor bescherming. Bij deze benadering gaan we ervan uit dat NGO's in ieder geval natuurbescherming als doel hebben.

2 Wet- en regelgeving en overheidsbeleid

2.1 Inleiding

Nadere beschouwing van de Nederlandse mariene gebieden die centraal staan in deze studie laat zien dat een breed scala aan wet- en regelgeving van toepassing is. Ook wordt op verschillende niveaus beleid geformuleerd dat betrekking heeft op deze gebieden. In dit hoofdstuk ligt de nadruk op het beleid en wet- en regelgeving met betrekking tot het Nederlandse mariene landschap van het NCP. Centraal staan beleid, wet- en regelgeving die (direct en indirect) betrekking hebben op de natuur in deze gebieden. In de beschrijving komt eerst het Europese perspectief aan bod en vervolgens wordt de specifieke Nederlandse situatie beschreven.

2.2 Europa

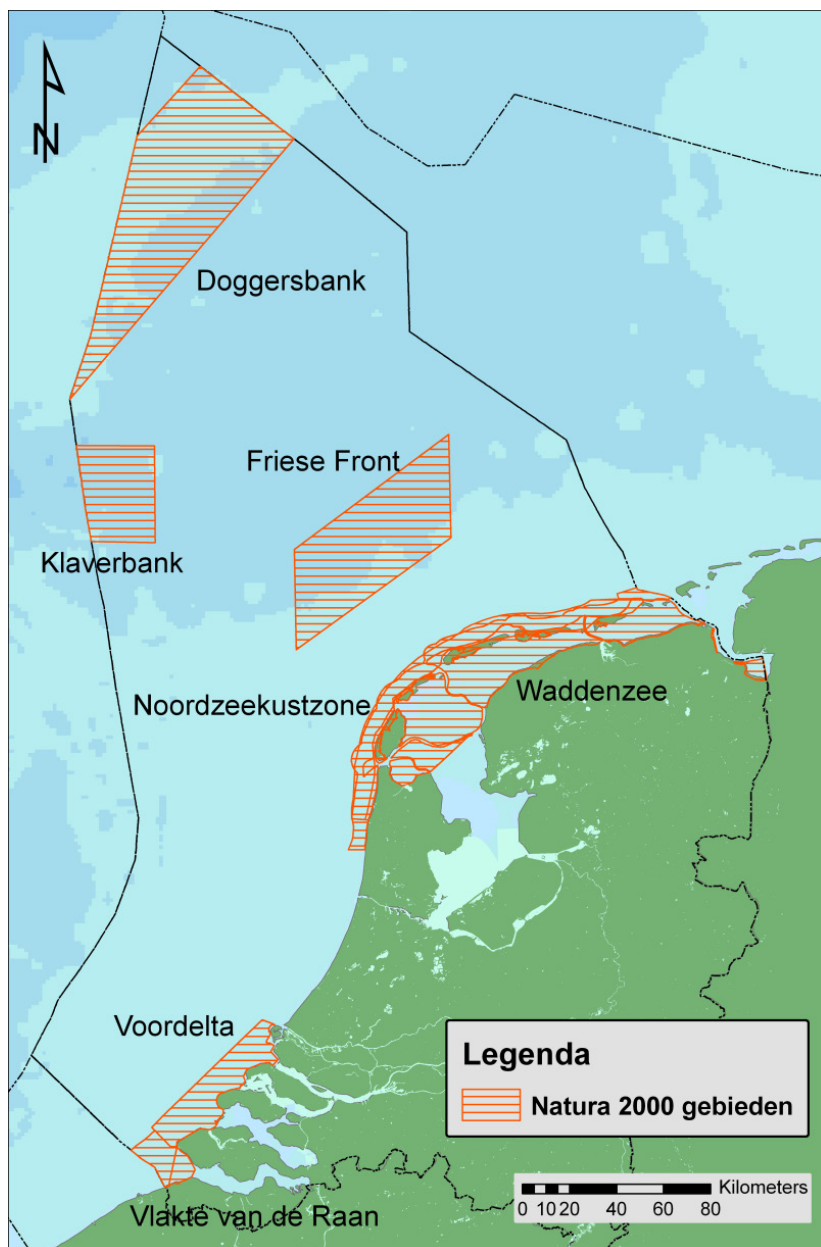
Natura 2000

In 1992 heeft de Europese Unie (EU) zich met de aanname van Natura 2000 gecommitteerd aan het in 2010 op het land en 2012 voor het mariene systeem realiseren van een samenhangend netwerk van beschermde gebieden. Natura 2000 is gebaseerd op twee Europese richtlijnen: de Vogelrichtlijn uit 1979 en de Habitatrichtlijn uit 1992. Het doel van Natura 2000 is behoud en herstel van biodiversiteit in de EU. Voor het landsysteem, inclusief de grote wateren en de kustzone, is de implementatie van Natura 2000 in detail uitgewerkt. De verantwoordelijkheid voor het realiseren van dit systeem ligt bij alle betrokken partijen, van rijksoverheid tot aan landeigenaren.

De Nationale beschermingsdoelen van Natura 2000 zijn een combinatie van de bestaande beschermingsstatus en door Europa geformuleerde belangrijke plant- en diersoorten en habitats. Voor elk individueel gebied wordt vervolgens gekeken naar nationale doelen, het relatieve belang van het gebied en de potenties van het gebied. Op basis hiervan worden beschermingsdoelen geformuleerd. Deze beschermingsdoelen worden dan uitgewerkt in een beheerplan voor het gebied. Met periodieke monitoring wordt onderzocht of de doelen ook gerealiseerd worden. De resultaten van de monitoring worden vastgelegd in verplichte rapportages.

Voor het landsysteem heeft dit geleid tot een streven naar grotere oppervlaktes te beschermen gebieden, met een betere verspreiding over het land en een hogere kwaliteit (Bouwma *et al.*, 2008). Hier is vanaf 1990 aan gewerkt door de realisatie van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) zoals beschreven in het Natuurbeleidsplan van 1990 (Ministerie LNV, 1990). Voor de Noordzee is gekozen voor het volgen van de verplichtingen die voortvloeien uit het strikt toepassen van de Habitat- en de Vogelrichtlijn (Dottinga and Trouwborst, 2009). Beide richtlijnen hebben een geografische uitwerking en de geselecteerde gebieden moeten uiteindelijk samen een coherent netwerk van beschermde mariene gebieden vormen.

De EU volgt met een barometer de ontwikkelingen met betrekking tot realisatie van Natura 2000 en Nederland kent medio 2010 166 Natura 2000-gebieden. Het betreft 77 Vogelrichtlijn 'Special Areas of Protection' (SPAs), waarvan zes aangemerkt zijn als mariene gebieden (DG ENV, 2010b). Het aantal Habitatrichtlijn 'Sites of Community Importance' (SCIs) was in 2010 146, waarvan 14 aangemerkt zijn als mariene gebieden (DG ENV, 2010a). De status van de Nederlandse SPAs en de SCIs is volgens de EU barometer nagenoeg voltooid. Figuur 3 toont de Nederlandse mariene Natura 2000-gebieden.

Figuur 3: Mariene Natura 2000-gebieden in Nederland (Bron: Van der Wal, 2010)

Kaderrichtlijn Marien (KRM)

De KRM verplicht elke Europese lidstaat tot het vaststellen van een mariene strategie, die is gericht op bescherming, behoud en herstel van zijn eigen mariene wateren, waarbij duurzaam gebruik van deze wateren mogelijk is. Indien er sprake is van een regionaal of sub-regionaal belang dient er afgestemd te worden met andere lidstaten. De gewenste toestand van het mariene milieu van de Noordzee wordt uitgedrukt in een goede milieutoestand (GMT). Deze GMT, in het Engels spreekt men van 'Good Environmental Status' (GES) moet in 2020 bereikt zijn. De implementatie van de KRM kent een voorbereidende fase tot 2015 en een uitvoerende fase vanaf 2016. In het implementatietraject van de KRM is ook een vergelijking en afstemming met het OSPAR-traject voor beschermde gebieden op zee opgenomen.

Het ministerie van Infrastructuur en Milieu (I&M), voorheen het ministerie van Verkeer en Waterstaat (V&W), coördineert de implementatie van de KRM; om een goede afstemming met andere beleidsterreinen te waarborgen vindt afstemming plaats in het Interdepartementaal Directeurenoverleg Noordzee (IDON).

Gemeenschappelijk visserijbeleid (GVB)

Sinds 1983 wordt het Europese Gemeenschappelijke visserijbeleid vastgesteld door de Europese Commissie en niet door individuele lidstaten (Europese Commissie, 2009a). Bescherming en instandhouding van de biodiversiteit van de zee is expliciet vastgelegd in het GVB, maar ondanks hervormingen van het GVB vanaf 2002 is het GVB onvoldoende in staat gebleken overcapaciteit van vloten, overbevissing en dalende vangsten te keren. Om deze impasse te doorbreken is in 2009, met de uitgifte van het Groenboek (Europese Commissie, 2009b), een hervorming van het GVB in gang gezet. Deze herziening en hervorming van het GVB moet eind 2012 gerealiseerd zijn. De Nederlandse overheid heeft in 2009, na een brede discussie met vissers, natuurbeschermingsorganisaties en andere belanghebbenden, gereageerd op het door de commissie voorgestelde toekomstige visserijbeleid met het achtergronddocument 'Vis, als duurzaam kapitaal' (ministerie van LNV, 2009). In de Nederlandse visie moet het nieuwe visserijbeleid gericht zijn op duurzaam gebruik en instandhouding van natuurlijke hulpbronnen en ecosystemen in zee. Ook moet dit beleid een perspectief bieden voor een maatschappelijk geaccepteerde en duurzaam opererende visserijsector die voorziet in een belangrijke vraag naar voedsel. Het beleid moet eenvoudig, doeltreffend, uitvoerbaar en handhaafbaar zijn. Het Europese parlement heeft in een resolutie er op aangedrongen dat het nieuwe GVB als uitgangspunt heeft bescherming van biodiversiteit (Lange, 2009). Maatregelen die passen bij dit uitgangspunt zijn onder andere een verregaande reductie van 'discards' en een regionale invulling van het nieuwe visserijbeleid.

2.3 Nederland

Natuurbeschermingswet (NB-wet)

In 1967 kreeg Nederland met de NB-wet voor het eerst een wet die het mogelijk maakte om natuurgebieden en soorten te beschermen. Deze wet is in 1998 aangepast aan internationale verdragen en Europese verordeningen in een nieuwe NB-wet. Deze nieuwe NB-wet richt zich alleen op gebiedsbescherming en niet op bescherming van plant- en diersoorten. De bescherming van soorten is sinds 2002 geregeld in de Flora- en faunawet (Ffw). In 2005 is de nieuwe NB-wet gewijzigd en de bepalingen vanuit de Vogelrichtlijn en de Habitatrichtlijn zijn hierin opgenomen. Op grond van de NB-wet worden drie soorten gebieden aangewezen en beschermd: Natura 2000-gebieden (Vogelrichtlijn- en Habitatrichtlijngebieden), Beschermde Natuurmonumenten en Wetlands.

Voor alle activiteiten of projecten die schadelijk zijn voor de beschermde natuur geldt een vergunningplicht. Het ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie (EL&I) (voorheen het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit) is verantwoordelijk voor uitvoering en handhaving van de NB-wet en de Flora- en faunawet.

De NB-wet en de Ffw zijn van toepassing op het Nederlandse grondgebied, inclusief de territoriale zee. Om de wet ook van toepassing te laten zijn op de EEZ is een wetswijziging nodig. Deze wetswijziging (kamerstuk 32002) om de werkingssfeer van de NB-wet 1998 uit te breiden tot de EEZ is al voorbereid maar moet nog worden behandeld door het parlement. Zodra deze wetswijzigingen van kracht worden gelden de NB-wet en de Ffw ook voor de Nederlandse EEZ. Zij gelden vanaf dan ook voor de drie gebieden in de EEZ die Nederland als beschermde gebieden heeft aangewezen: de

Doggersbank (Habitatrichtlijngebied), de Klaverbank (Habitatrichtlijngebied) en het Friese Front (Vogelrichtlijngebied).

De Habitatrichtlijngebieden zijn eind 2008 aangemeld bij de Europese Commissie en naar verwachting worden zij in 2011 door de Europese Commissie op de lijst van SCI's geplaatst. Daarna kunnen zij nationaal worden aangewezen. De Vogelrichtlijngebieden kunnen direct aangewezen worden zodra de wetswijziging van Ffw in werking is getreden.

De bescherming van natuurwaarden op de Noordzee buiten de 12-mijlszone vindt nu plaats met behulp van het Integraal Beheerplan Noordzee (IBN) 2015 (IDON, 2005). Het IBN 2015 wordt als toetsingskader gebruikt bij de verlening van vergunningen op grond van onder andere de Waterwet, de Mijnbouwwet en de Wet milieubeheer.

Voor bestaande activiteiten op de Noordzee, die een vergunning hebben in het kader van het IBN 2015, verandert er in principe niets door de uitbreiding van de werkingssfeer van de NB-wet en de Ffw. Dit is omdat in het wetsvoorstel een artikel is opgenomen dat bestaande activiteiten uitzondert van de vergunningplicht van art. 19d NB-wet.

Deltawet

Op verzoek van de regering heeft de Deltacommissie in 2008 het advies 'Samen Werken met Water' uitgebracht. Dit advies richt zich op de wijze waarop Nederland zou moeten worden ingericht om het te beschermen tegen de gevolgen van klimaatverandering. Uitgangspunt was mogelijk bedreigde gebieden te wapenen tegen overstromingen en tegelijkertijd een aantrekkelijke plaats te blijven om te wonen, werken en recreëren. Uit het advies van de Deltacommissie, onder leiding van oud-minister Cees Veerman, is het Deltaprogramma voortgevloeid. Het Deltaprogramma is bestuurlijk, juridisch en financieel als volgt uitgewerkt:

- Een speciale ministeriële stuurgroep onder leiding van de minister van I&M stelt jaarlijks een Deltaprogramma vast. Dit Deltaprogramma (Deltacommissie, 2010) wordt door de minister van I&M aangeboden aan het parlement.
- Voor de periode van zeven jaar is een Deltacommissaris, aangesteld. Jaarlijks doet hij een voorstel voor het Deltaprogramma aan het kabinet.
- De Deltawet beschrijft de bevoegdheden van de Deltacommissaris en stelt een Deltafonds voor om de plannen te financieren. De ontwerp-Deltawet moet nog besproken worden door de Tweede Kamer.
- De kosten voor het Deltaprogramma zijn tot 2050 geschat tussen de 1,2 en 1,9 miljard euro per jaar. Het Deltafonds wordt beheerd door de minister van Financiën en staat los van de rijksbegroting.

Waterwet

In december 2009 is de Waterwet in werking getreden. Met de Waterwet zijn acht afzonderlijke (deel)wetten in één integrale wet ondergebracht. Dit was nodig om het waterrecht transparanter te maken en in lijn te brengen met de eisen van Europa.

De Waterwet vervangt de volgende wetten:

- Wet op de waterhuishouding;
- Wet op de waterkering;
- Grondwaterwet;
- Wet verontreiniging oppervlaktewateren;
- Wet verontreiniging zeewater;
- Wet droogmakerijen en indijkingen (Wet van 14 juli 1904) Wet beheer rijkswaterstaatswerken (het zogenaamde 'natte gedeelte');
- Waterstaatswet 1900;

Het Nationaal Waterplan (NWP) is opgesteld op basis van de Waterwet en vervangt alle voorgaande Nota's waterhuishouding.

Nationaal Waterplan (NWP)

Het Nederlandse waterbeleid wordt beschreven in het NWP en in de waterplannen van provincies, waterschappen en gemeenten. Het NWP beschrijft de maatregelen die genomen moeten worden om Nederland ook voor toekomstige generaties veilig en leefbaar te houden en om de kansen die water biedt te benutten (ministerie van Verkeer en Waterstaat, 2009b). In dit plan is ook het integrale Noordzeebeleid beschreven (ministerie van Verkeer en Waterstaat, 2009a) en dit Noordzeebeleid geeft de algemene kaders voor (ruimtelijke) afstemming tussen de gebruikers van de zee onderling en in relatie tot het mariene ecosysteem weer. Op basis van het geformuleerde Noordzeebeleid in het NWP moet het IBN 2015 bijgesteld worden. Het ministerie van I&M is eindverantwoordelijk voor het NWP, maar de inhoud wordt in overleg met het ministerie van EL&I en het ministerie van I&M vastgesteld.

Het eerste NWP is in december 2009 opgesteld door het kabinet Balkenende IV en geldt tot 2015. In 2015 vindt actualisatie van alle waterplannen plaats. Het NWP is echter nog niet behandeld in het parlement. Het kabinet Balkende IV gaf binnen de internationale kaders prioriteit aan activiteiten die van nationaal belang zijn voor Nederland te weten: zandwinning en zandsuppletie, duurzame (wind)energie, olie- en gaswinning, zeescheepvaart en defensiegebieden op zee. Aan bestaande en nieuwe gebruikers wordt aangegeven welke ruimte onder welke voorwaarden beschikbaar is voor activiteiten.

De uitwerking van deze prioritaire activiteiten vindt sectoraal plaats op basis van:

- *Zandwinning en zandsuppleties*: de Ontgrondingenwet (ministerie van Verkeer en Waterstaat, 2010; Noordzeeloket, 2010g);
- *Windenergie*: het rapport van de Taskforce Windenergie op Zee (2010) en de notitie Windenergiegebieden op Zee (Royal Haskoning, 2010). Vergunningen worden alleen verleend voor windparken als voldaan wordt aan milieueffectrapportage (m.e.r.)-procedures (Wet ruimtelijke ordening) en eventueel passende beoordelingen (Natura 2000);
- *Olie- en gaswinning*: de Mijnbouwwet uit 2003 (Policy Research Corporation, 2007) waarbij de aanleg van kabels en leiding geregeld wordt via de Waterwet (Raad voor Vastgoed Rijksoverheid, 2010);
- *Zeescheepvaart*: internationale conventies die gericht zijn op de maritieme sector. De International Maritime Organization (IMO) (IMO, 2010a; IMO, 2010b) en de International Labour Organization (ILO) (ILO, 2010) zijn de belangrijkste internationale partijen. De EU formuleert aanvullend hierop wet- en regelgeving voor Europese wateren (European Commission, 2010d) en nationaal vindt waar gewenst een verdere uitwerking plaats (ministerie van Verkeer en Waterstaat, 2009b);
- *Defensiegebieden op zee*: is met name van belang dat deze gebieden niet toegankelijk zijn tijdens oefeningen voor andere gebruikers.

2.4 Harmonisatie en afstemming

Bovenstaande beschrijving van beleid en wet- en regelgeving voor de Nederlandse mariene wateren illustreert de grote bestuurlijke complexiteit. Deze complexiteit wordt gekenmerkt door een groot aantal actoren die werken met overlappende wetten en beleidsterreinen. Om deze situatie het hoofd te bieden, wordt zowel op EU-niveau als op Nationaal niveau gewerkt aan harmonisatie en afstemming van wetgeving. De nieuwe Nederlandse Waterwet is hier een mooi voorbeeld van: acht wetten zijn in deze integrale wet opgenomen. Maar als het gaat om afstemming tussen wet- en regelgeving die gekoppeld is aan activiteiten is er voor het NCP regelmatig sprake van conflicterende belangen. Zo gaan economische ontwikkelingen zoals windenergie, visserij en olie- en gaswinning niet altijd goed samen met natuurbescherming. Dit is ook te zien in de ontwikkeling van nieuw beleid voor de Noordzee voor de komende jaren zoals

geformuleerd in de Beleidsnota Noordzee 2009-2015. De totstandkoming van deze beleidsnota was de verantwoordelijkheid van het voormalige ministerie van V&W. Zij hebben, mede door tijdsdruk, nadrukkelijk een dominante rol gespeeld in de uitwerking van de nota (ORG-ID, 2010). Alhoewel er op papier sprake was van goede ambtelijke afstemming in de interdepartementale projectgroep 'Ruimtelijk Perspectief Noordzee' met als stuurgroep het IDON, is dit niet altijd terug te zien in de uitwerking. Een van de conclusies van de 'Evaluatie Totstandkoming Nationaal Waterplan' is dan ook dat een gezamenlijke afbakening van waarde zou zijn geweest voor integratie met ruimtelijke ordening, landbouw en natuuropgaven (1992).

Ter illustratie kan de beschreven economische afname van de Nederlandse Visserij, met maximaal 50% tot 2015, genoemd worden en de relatief bescheiden rol van de mariene natuur in de nota. De beschreven ontwikkeling van het economisch belang en de toekomst van de Nederlandse visserij strookt niet met de doelstellingen van het voormalige ministerie van LNV (ministerie van LNV, 2009). In de opgaven van het Nationaal Waterplan wordt de mariene natuur niet genoemd terwijl dit vanuit het voormalige ministerie van LNV wel had gekund (ministerie van LNV, 2010a). Dit zijn voorbeelden die het bestaan van strijdige belangen tussen ministeries illustreert. Of de nieuwe indeling met minder ministeries (herfst 2010) in Nederland gaat leiden tot een vermindering van de belangentegenstellingen met betrekking tot de mariene natuur is nu nog niet te beoordelen (kabinet Rutte-Verhagen, 2010).

2.5 Conclusie

Uit het voorgaande kan geconcludeerd worden dat het beleid voor de Nederlandse mariene wateren regelmatig conflicterend kan zijn. Vooralsnog is het onduidelijk hoe het komen tot duurzaam gebruik van deze mariene wateren zich verhoudt tot natuur- en milieubeschermingsdoelstellingen. Verder uitgewerkte Natura 2000-beschermingsdoelen en KRM-indicatoren moeten vergeleken worden met voorgesteld en gerealiseerd beheer en inrichting van het Nederlandse deel van het NCP. Op dit moment (herfst 2011) is op basis van de beschikbare gegevens geen goede analyse mogelijk.

3 Stakeholders en overheden

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden de stakeholders beschreven die actief zijn op de Waddenzee en het NCP. Het gaat in op de activiteiten van stakeholders, hun belangen en de wijze waarop ze hun belangen nastreven. De stakeholders worden omschreven vanuit de bescherming, het gebruik en het beheer van mariene gebieden. Vanuit de bescherming worden de NGO's behandeld. De gebruikers van mariene gebieden richten zich voornamelijk op het onttrekken van bepaalde hulpbronnen aan het ecosysteem. Er zijn ook sectoren die juist hulpbronnen toevoegen aan het systeem. Weer andere sectoren gebruiken hulpbronnen als facilitering voor hun activiteit. Vanuit het gebruik worden visserij- en aquacultuur, olie- en gasindustrie, scheepvaart en baggerindustrie behandeld. Vanuit het beheer worden de overheden behandeld, te weten gemeente, provincie, rijksoverheid en EU. Het hoofdstuk sluit af met enkele conclusies.

3.2 Bescherming

Niet-Gouvernementele Organisaties (NGO's)

In de mariene gebieden is een groot aantal NGO's actief. Activiteiten van deze organisaties zijn gericht op een grote diversiteit aan activiteiten. Voorbeelden zijn voorlichting, campagnes, acties, cursussen, workshops, excursies, films, documentaires, en achtergronddocumenten. Gezamenlijk vormen deze activiteiten het middel om verschillende doelen te bereiken. Deze doelen komen hieronder aan bod, in het overzicht van de NGO's die zich in meer of mindere mate op mariene gebieden richten.

Stichting de Noordzee (SDN) wil een duurzaam gebruik van de Noordzee waar menselijke activiteiten in evenwicht zijn met de natuur. De Waddenvereniging streeft naar het behoud, herstel en goed beheer van de natuur. Hierin valt ook het beheer van landschap, milieu en van de ecologische en cultuurhistorische waarden van het waddengebied. Ook wordt gestreefd naar de bevordering van de belangstelling voor het waddengebied. De Vogelbescherming heeft tot doel om wilde vogels te beschermen in hun natuurlijke verspreidingsgebied. Daarnaast wordt het behoud en herstel van populaties en leefgebieden van deze vogels nagestreefd. Stichting Wad beschermt natuur, landschap, cultuurhistorie, archeologie, geologische gesteldheid en milieu in de Waddenzee. Greenpeace strijdt voor een snelle realisatie van een duurzaam evenwicht tussen mens en milieu. Het Wereld Natuur Fonds streeft naar een wereld waarin de mens leeft in harmonie met de natuur. Natuurmonumenten heeft als doel om gezamenlijk te zorgen voor de natuur in Nederland (Waddenvereniging, 2010; Stichting de Noordzee, 2010; Vogelbescherming, 2006; Rechtspraak, 2008; Greenpeace, 2010a; Wereld Natuur Fonds, 2010; Natuurmonumenten, 2010).

3.3 Gebruik

Visserij en aquacultuur

In de Waddenzee gaat het om de mosselzaadvissers, mosselzaadinvanginstallaties (MZI's), handkockelvisserij, garnalenvisserij, stand want visserij, fuikenvisserij, borden/zegenvisserij en de hengeltvisserij. Zonder uitzondering worden deze visserijvormen vergund onder de NB-wet en/of de Visserijwet. De boomkorvisserij op platvis is niet toegestaan in de Waddenzee (Slijkerman *et al.*, 2008a).

In de Noordzeekustzone en de Voordelta gaat het om de volgende visserij- en aquacultuurvormen: mosselkweek, garnalen-, spisula-, mesheften-, boomkor-, borden/zegen-, fuiken-, staandwant- en hengeltaalvisserij. Ook deze visserijvormen zijn vergund onder de NB-wet en/of de Visserijwet. Alleen de Eurokotters die met minder dan 300 pk varen mogen in de Voordelta en Noordzeekustzone vissen. De grote kotters van meer dan 300 pk mogen hier niet vissen (Slijkerman *et al.*, 2008a; Slijkerman *et al.*, 2008b; Jongbloed *et al.*, 2011).

Op het NCP buiten de 12 mijlszone vindt voornamelijk boomkorvisserij en borden/zegenvisserij plaats.

Zoals weergegeven in Figuur 3 in Hoofdstuk 2 is de gehele Waddenzee aangewezen als Natura 2000-gebied. Dit geldt ook voor een deel van de Voordelta en de Noordzeekustzone. In alle Natura 2000-gebieden kan de minister van EL&I gebieden aanwijzen die gesloten zijn voor visserij- en aquacultuur. In hoeverre visserij- en aquacultuur mag plaatsvinden in Natura 2000-gebieden wordt bepaald met NB-wet vergunningen. Deze vergunningen zijn gebaseerd op een 'passende beoordeling' of een beheerplan.

De totale opbrengst van de Nederlandse vissersvloot kwam in 2009 uit op 386 miljoen euro, een daling van 18% ten opzichte van 2008. In datzelfde jaar landden 590 vaartuigen hun visserijproducten aan, met een totaal vermogen van 430.000 pk. De Nederlandse visserij en aquacultuur bood in 2006 ruim 15.000 voltijdbanen en ca. 5.000 deeltijdbanen (Smit & Taal, 2007; Taal *et al.*, 2010).

Binnen de visserij en aquacultuur is een breed scala aan belangenorganisaties actief: Combinatie van Beroepsvissers, VisNed, Nederlands Visbureau, Nederlandse Vereniging van Viskwekers, Pelagic Freezer-Trawler Association, PO Mosselcultuur, PO Kokkelvisserij, Vereniging Op Handkracht Verder (handkokkelvisserij), Productschap Vis, Redersvereniging voor de Zeevisserij, Stichting van de Nederlandse Visserij, Verbond van de Nederlandse Visdetailhandel en de Visfederatie.

Deze organisaties streven hun doelen voornamelijk na via onderlinge overlegstructuren en overleg met andere bedrijfstakken en overheidsorganen.

Olie- en gasindustrie

Op de Waddenzee wordt alleen op zee gas gewonnen op de Zuidwal, ten westen van Harlingen. Daarnaast worden op vier locaties vanaf de wal gas gewonnen. Het gaat om Ameland, Blija, Moddergat en Groningen. In 2008 werd op het Zuidwal productieplatform 84 miljoen m³ aardgas gewonnen. Uit het gasveld bij Ameland 641 miljoen m³ gas gewonnen. Uit het veld Blija werd 27 miljoen m³ gewonnen. De productie van de winning bij het Moddergat bedroeg 313 miljoen m³. Uit het Groninger veld bedroeg de productie ruim 43.000 miljoen m³ (Waddenzee, 2010).

Op het NCP zijn ca. 130 productielocaties in gebruik. Het merendeel wordt voor gaswinning gebruikt. Op 10 locaties wordt olie gewonnen. In de zuidwestelijke hoek van het Friese Front zijn de meeste platforms. Op het NCP werd in 2009 ca. 1,3 miljoen m³ aardolie en ca. 23.000 miljoen m³ aardgas gewonnen. De Nederlandse olie- en gasindustrie biedt werk aan bijna 20.000 personen (Noordzeeloket, 2010b; ministerie van EZ, 2010; Europese Commissie, 2010a).

Voor het winnen van olie en gas is een m.e.r. verplicht. Hierin wordt o.a. bepaald wat de te verwachten effecten zijn op het ecosysteem. De vergunningverlening is geregeld onder de Wet Milieubeheer en de Mijnbouwwet (Noordzeeloket, 2010b).

De belangenbehartiging van de Nederlandse olie- en gasindustrie gebeurt via de koepelorganisatie Nederlandse Olie en Gas Exploratie en Productie Associatie (NOGEPA). Het doel van deze organisatie is belangenbehartiging in een maatschappelijke context. Dit wordt onder meer bereikt door overleg met overheden, bedrijven en publiek. NOGEPA werkt op internationaal niveau samen met de International Association of Oil & Gas producers (OGP). Dit is de branchevereniging die beoogt om op een verantwoorde en winstgevende wijze olie en gas te exploiteren op wereldwijd niveau (NOGEPA, 2010; OGP, 2010).

Scheepvaart

De scheepvaart in de Waddenzee, Voordelta, Noordzeekustzone en NCP bestaat uit de beroepsvaart, vissersschepen en pleziervaart. De beroepsvaart bestaat uit vrachtschepen, tankschepen en containerschepen. In de kustzones vindt de beroepsvaart altijd plaats binnen betonde vaargeulen. In de zuidelijke voordelta vormt de pleziervaart en dan met name zeiljachten de grootste groep. In de noordelijke voordelta vormt de beroepsvaart van en naar Rotterdam de grootste groep. Rotterdam wordt jaarlijks door ca. 33.000 zeeschepen aangedaan. De Nederlandse zeescheepvaart biedt werk aan bijna 20.000 personen. Voor de scheepvaart gelden geen NB-wet vergunningen. Ten aanzien van milieubescherming is een aantal verdragen relevant, waaronder het Ballastwaterverdrag, International Convention for the Prevention of Pollution from Ships (MARPOL), OSPAR en IMO (Poot *et al.*, 2007; Rotterdam, 2010; Europese Commissie, 2010a; Jongbloed *et al.*, 2011).

De belangen van de beroepsvaart worden o.a. vertegenwoordigd door de Stichting Scheepvaart. Deze organisatie coördineert en ondersteunt de belangen van een aantal kleinere scheepvaartorganisaties. Deze organisaties richten zich onder andere op pensioenen, sociale verzekeringen, opleiding en ontwikkeling en Arbo. De doelen van deze organisaties worden met name bereikt door middel van voorlichting (Stichting Scheepvaart, 2010).

Offshore windparken

Anno 2010 zijn er twee windparken operationeel in de Noordzee. Voor de kust bij Egmond aan Zee, in het vak Q8, ligt het Noordzeewindpark. Dit park heeft 36 turbines met elk een vermogen van drie megawatt. De totale kosten van het park waren ca. 200 miljoen euro. Voor de kust van IJmuiden, in het vak Q7, ligt het Prinses Amaliapark. Dit park heeft 60 turbines van elk twee megawatt. De totale kosten van het park waren ca. 380 miljoen euro. In 2010 heeft het voormalige ministerie van Economische Zaken vergunningen verleend voor 12 extra parken. Het gaat in totaal om ca. 800 turbines met een vermogen van 3250 megawatt. Hiermee wordt het einddoel van de rijksoverheid slechts gedeeltelijk behaald. In het Nationaal plan van aanpak windenergie dat in 2008 verscheen, committeerde de rijksoverheid zich tot een beleidsdoelstelling van 6000 MW in 2020 (Noordzeeloket, 2010a; VROM, 2008: 8).

De belangen van de offshore windparken worden behartigd door de Nederlandse Wind Energie Associatie. Het doel van deze organisatie is om overheid en bedrijfsleven te stimuleren om meer werk te maken van windenergie. Dit doel wordt vooral bereikt door een grote variatie aan samenwerkingsverbanden en overlegstructuren met overheid en bedrijfsleven (NWEA, 2010).

Baggerindustrie

Om de vaargeulen en havens in mariene gebieden bevaarbaar te houden, wordt er gebaggerd. Ook voor kustverdediging en bouwwerkzaamheden zoals de Tweede Maasvlakte is baggeren noodzakelijk. Gemiddeld wordt elk jaar ca. 30 miljoen m³ baggerspecie verplaatst. Ter vergelijking: alleen al voor de aanleg van de 1.000 hectare voor de Tweede Maasvlakte is ca. 240 miljoen m³ zand nodig. In de Nederlandse

waterbouw zijn ongeveer 160 bedrijven actief, met een omzet van ongeveer 1 miljard euro per jaar. Ze bieden werk aan ca. 10.000 personen (Noordzeeloket, 2010c; Havenbedrijf Rotterdam, 2010a; Vereniging van Waterbouwers, 2010).

Ongeveer 6% van de baggerspecie is dermate vervuild dat het in een speciaal depot gestort wordt. De rest kan worden verspreid in het mariene milieu, of kan worden hergebruikt bij bouwwerkzaamheden. Voor verspreiding van baggerspecie in het NCP is een vergunning vereist op grond van de Wet Verontreiniging Zeewater. In kustwateren is een vergunning vereist op basis van de Wet Verontreiniging Oppervlaktewateren. De minister van I&M is verantwoordelijk voor deze vergunningverlening (Noordzeeloket, 2010c).

De Vereniging van Waterbouwers is de belangrijkste belangenbehartiger in de baggerwereld. De vereniging heeft tot doel om de internationale positie van o.a. de Nederlandse baggeraars verder uit te bouwen (Vereniging van Waterbouwers, 2010).

3.4 Beheer

Gemeenten

De gemeente is de kleinste zelfstandige bestuursseenheid in het Nederlandse staatsbestel. De gemeente is verantwoordelijk voor het toepassen van wet- en regelgeving. De gemeenteraad stelt de hoofdlijnen van het beleid vast en ziet toe op de uitvoering van het beleid. Het college van burgemeester en wethouders is over het gevoerde beleid verantwoording schuldig aan de gemeenteraad en kan door de gemeenteraad ter verantwoording worden geroepen. Nederlandse kustgemeenten hebben bevoegdheden over hun kustgebied tot 1 kilometer in zee (Overheid, 2010; Noordzeeloket, 2010f).

Volgens de nieuwe Wet ruimtelijke ordening (Wro) zijn gemeenten verplicht om voor hun hele gebied een structuurvisie en bestemmingsplan vast te stellen (SAB adviesgroep, 2010). Deze twee instrumenten zijn dan ook de belangrijkste instrumenten voor gemeenten als het gaat om instandhouding en ontwikkeling van de mariene natuur.

Met een structuurvisie doet een gemeente uitspraken over de gewenste ruimtelijke ontwikkelingen, bijvoorbeeld voor natuurbehoud en -ontwikkeling in kustzones. Een structuurvisie is juridisch niet bindend (Structuurvisies, 2010), een bestemmingsplan daarentegen wel. Met het bestemmingsplan kan de gemeenteraad bepalen welk gebruik is toegestaan in een bepaald gebied. Het bestemmingsplan is daarmee een instrument om de bestemming, de inrichting en het beheer van gebieden te regelen (Tunnissen, 2009). Voor gemeenten in de kustzones is het bestemmingsplan buitengebied het belangrijkste instrument om sturing te geven aan natuurontwikkeling in deze kustzones (ministerie van LNV, 2010b). Als in het bestemmingsplan natuurgebieden opgenomen zijn die onderdeel uitmaken van de NB-wet 1998 dan moet het college van Gedeputeerde Staten van de betreffende provincie goedkeuring geven aan het plan (ministerie van LNV, 2006).

Provincies

De provincie is de bestuurslaag tussen gemeenten en rijksoverheid. De leden van Provinciale Staten bepalen in hoofdlijnen het beleid van de provincie en controleren het college van Gedeputeerde Staten. Nederlandse kustprovincies hebben bevoegdheden over hun kustgebied tot 1 kilometer in zee (Noordzeeloket, 2010f).

Twee beleidsinstrumenten van het college van Gedeputeerde Staten zijn van belang, te weten het verlenen van vergunningen en het beoordelen van bestemmingsplannen (Rijksoverheid, 2010a).

Het beoordelen van bestemmingsplannen van gemeenten wordt gedaan aan de hand van het streekplan. Het streekplan heeft tot doel om voor een gedeelte van de provincie de toekomstige ruimtelijke ontwikkeling uit te stippelen (WRO, 2006; Wro, 2010). Natuurbehoud- en ontwikkeling in mariene gebieden van kustprovincies vormt een onderdeel van de streekplannen.

Een essentieel sturingsinstrument om te bepalen welke activiteiten wel of niet geoorloofd zijn in mariene gebieden is de vergunning. Het recht van de provincie om een vergunning te verlenen is gebaseerd op de NB-wet 1998. Derhalve zijn Gedeputeerde Staten van de provincie het bevoegd gezag voor de uitvoering van de NB-wet (Broekmeyer *et al.*, 2008). Als een activiteit in een gebied dat onder de NB-wet negatieve effecten kan hebben, dan geldt automatisch een vergunningsplicht. Meer informatie over de NB-wet en Natura 2000 is in Hoofdstuk 2 beschreven.

Rijksoverheid

De rijksoverheid bestaat uit de regering, de ministeries en het parlement. De regering bestuurt het land door middel van het maken van wet- en regelgeving. Het parlement controleert de regering, de ministeries voeren het beleid van de regering uit en de rijksoverheid heeft bevoegdheden over de gehele EEZ en de Waddenzee. Net als alle andere landen in de wereld heeft Nederland geen zeggenschap buiten de 200 mijlszone (Rijksoverheid, 2010b; Noordzeeloket, 2010f).

Op rijksniveau zijn feitelijk twee departementen leidend voor het beheer, gebruik en bescherming van mariene gebieden, te weten Rijkswaterstaat en het ministerie van EL&I. Rijkswaterstaat is het uitvoerend agentschap van het ministerie van I&M. Rijkswaterstaat houdt zich overkoepelend bezig met beheer en gebruik van mariene gebieden. Het ministerie van EL&I houdt zich meer specifiek bezig met natuurbeleid en visserijbeleid.

In de voorgaande paragrafen werd al ingegaan op structuurvisies, bestemmingsplannen en streekplannen. Er werd vastgesteld dat deze instrumenten dienen om vanuit gemeenten en provincies ruimtelijke ontwikkeling te sturen, waaronder de natuur in mariene gebieden. De basis voor deze instrumenten wordt gevormd door de Wet ruimtelijke ordening (Wro). Hieronder wordt verder ingegaan op deze wet.

In de Wro wordt geregeld hoe ruimtelijke plannen in Nederland tot stand komen en gewijzigd worden. De Wro bepaalt taken van de overheid en de rechten en plichten van burgers en bedrijven. In 2006 stemde de Eerste en Tweede Kamer in met een wetsvoorstel voor wijziging van de Wro en deze is in 2008 van kracht geworden. Belangrijkste verandering is dat in plaats van streekplannen en structuurplannen nu door de gemeente, provincie en rijk een structuurvisie wordt opgesteld. Gemeenten en provincies hebben zeggenschap tot 1 kilometer uit de kust van de territoriale wateren. Om hier op in te spelen, voorziet de Wro in een rijksbestemmingsplan. Ondanks aanbevelingen in de Natuurbalans 2008 bestaat dit plan tot op heden niet. Echter om de toenemende ruimteclaims in mariene gebieden te kunnen sturen, lijkt een rijksbestemmingsplan onvermijdelijk. Hiermee kunnen potentiële ruimtelijke conflicten worden geïdentificeerd en ruimtelijke synergiën tussen gebruikers worden gestimuleerd (Noordzeeloket, 2010c).

Een meer direct instrument om te sturen welke activiteiten wel of niet geoorloofd zijn in mariene gebieden is het verlenen van vergunningen. Hierboven werd al eerder ingegaan

op de vergunning, maar dan in relatie tot het provinciale overheidsniveau en binnen het kader van de NB-wet. Uiteraard zijn voor de vele activiteiten in mariene gebieden vele verschillende vergunningen van toepassingen. Hieronder wordt dieper ingegaan op de vergunning onder de Visserijwet 1963.

De Visserijwet maakt een onderscheid tussen zeevisserij, kustvisserij en binnenvisserij. Voor elk van deze soorten visserij voorziet de Wet in aparte categorieën. Zeegebieden en kustwateren worden weer apart aangewezen middels het 'Besluit aanwijzing zeegebied en kustwateren'. Middels vergunningen wordt onder de Visserijwet een aantal zaken geregeld. In de wet wordt geregeld wie het recht heeft op toegang tot bepaalde wateren. Verder wordt bepaald met welke visserijtechnieken mag worden gevestigd, op welke soorten en wat de minimale maten moeten zijn. Bij het verlenen van een vergunning wordt ook gekeken naar de belangen van natuurbescherming. De minister van EL&I is verantwoordelijk voor het uitgeven en handhaven van deze vergunningen (Noordzeeloket, 2010d).

Europese Unie (EU)

Binnen de EU zijn het Directoraat-generaal Maritieme zaken en visserij (DG MARE) en het Directoraat-generaal Environment (DG Environment) de belangrijkste departementen. DG Environment richt zich op het beschermen, behouden en verbeteren van de leefomgeving. Dit wordt bereikt door het opstellen van beleid. Het belangrijkste voorbeeld hiervan is Natura 2000. DG MARE is verantwoordelijk voor het Geïntegreerd Maritiem Beleid (GMB) en het GVB. Hieronder wordt kort ingegaan op deze twee beleidssporen.

In 2007 werd door de DG MARE en de Europese Commissie een nieuwe visie gepresenteerd voor het GMB. Binnen deze visie wordt een integratie van het Europese maritieme beleid voorgesteld. De KRM vertegenwoordigt hierin de natuurkant. Dit kader verplicht de lidstaten tot het vaststellen van een mariene strategie. Deze strategie heeft tot doel om Europese mariene gebieden te beschermen, te behouden en te herstellen (Europese Commissie, 2010b).

Het GVB omvat regels om de Europese visserijsector duurzaam en milieuvriendelijk te maken. Het GVB zou er bijvoorbeeld op toe moeten zien dat de Europese vissersvloot niet verder groeit. Onder het GVB valt ook het Europees Visserijfonds (EVF). Het EVF beoogt de sector duurzamer te maken door middel van innovatie. Als laatste valt ook wetenschappelijk onderzoek onder het GVB. Via data en informatie beoogt de EU een stevige basis te leggen onder beleidsontwikkeling en beleidsbeslissingen (Europese Commissie, 2010c).

International Maritime Organization (IMO)

IMO is onderdeel van de Verenigde Naties. Het IMO houdt zich bezig met de veiligheid en de verduurzaming van de maritieme sector. Het doel van de organisatie kan het beste worden samengevat als het werken naar veilige en efficiënte scheepvaart op schone oceanen. De organisatie werd in 1948 opgericht als de Inter-Governmental Maritime Consultative Organization (IMCO). In 1982 kreeg de organisatie haar huidige naam (IMO, 2010c).

Het IMO werkt met subcommissies die resoluties opstellen. Het IMO is een bevoegde en wetgevende organisatie om bijvoorbeeld binnen de 'United Nations Convention on the Law of the Seas' (UNCLOS) internationale standaards te ontwikkelen. Echter de implementatie en handhaving van deze standaards ligt vooralsnog bij de havenstaten en dus niet bij de vlaggenstaten. Voorbeelden van standaards in ontwikkeling zijn het Ship Energy Efficiency Management Plan (SEEMP) en de Energy Efficiency Design Index (EEDI). Conceptteksten van resoluties worden voorgelegd aan de commissie en de

Algemene Vergadering. De Algemene Vergadering is het hoogste orgaan van de organisatie, hieraan kunnen alle 169 naties deelnemen. Alleen als er een akkoord wordt bereikt wordt de wet- of regelgeving ingevoerd. De 169 naties zijn verplicht om de nieuwe conventie op te nemen in hun nationale wet- of regelgeving (Van Leeuwen, 2010; IMO, 2010c).

De processen rondom de resoluties van IMO kenmerken zich door enige traagheid. Dit komt onder andere door tegenstellingen tussen ontwikkelde en minder ontwikkelde landen. Minder ontwikkelde landen hebben dikwijls bezwaar tegen de enorme implementatiekosten. Dikwijls wordt dergelijke regulatie zelfs gezien als verborgen marktbescherming door de ontwikkelde landen.

In vergelijking tot de indices die straks aan bod komen in paragraaf 3.6 over certificaten en keurmerken is IMO een voorbeeld van top-down regulatie. Waar de maritieme sector bij de indices zelf flexibele keuzes kan maken waar ze aan voldoet, is deze keuzemogelijkheid bij IMO vaak niet aanwezig. De statische wet- en regelgeving wordt dan ook opgelegd aan de sector. De pioniers uit de sector die deelnemen aan de indices zullen weinig problemen ondervinden met de implementatie. Immers zij waren toch al met verduurzaming bezig. Het gros zal echter bestaan uit de achterblijvers die de nieuwe wetten en regels over zich heen laten komen. In dit geval kan adaptatie een kostbare aangelegenheid zijn. Dit betekent dat implementatie en handhaving cruciale factoren zijn.

Oslo-Parijs Conventie (OSPAR)

De OSPAR-conventie begon in 1972 met het Verdrag van Oslo. Dit verdrag had tot doel om dumping van afval op zee tegen te gaan. In 1974 werd het Verdrag van Parijs ondertekend. Dit verdrag had tot doel om vervuilingbronnen op het land en de offshore industrie te omsluiten in het Verdrag van Oslo. Zodoende werden de twee verdragen verenigd in één OSPAR-verdrag. In 1998 werd het verdrag na uitbreiding met een bijlage over biodiversiteit en ecosystemen die door niet-vervuilende activiteiten worden beïnvloed geratificeerd. De geografische focus van OSPAR ligt op de Noordoost-Atlantische oceaan. De deelnemende landen bestaan uit België, Denemarken, Finland, Frankrijk, Duitsland, IJsland, Ierland, Luxemburg, Noorwegen, Portugal, Spanje, Zweden, Zwitserland, het Verenigd Koninkrijk en Nederland. Finland, Luxemburg en Zwitserland hebben een speciale positie (OSPAR, 2010).

OSPAR is feitelijk een verzameling van verschillende principes. Het eerste principe is een aantal internationale VN-verdragen. Hieronder valt het UNCLOS-verdrag uit 1982, de Stockholm Verenigde Naties (VN) Conferentie uit 1972 over mens en milieu en de VN Conferentie van Rio de Janeiro (1992) over milieu en ontwikkeling. Het tweede principe is het voorzorgsbeginsel. Het derde principe heeft als uitgangspunt dat de vervuiler betaalt. Het vierde en laatste principe gaat ervan uit dat de best beschikbare technieken en best practices voor milieuwinst worden gebruikt (OSPAR, 2010b).

Met name UNCLOS had een behoorlijke impact op de jurisdictie van havenstaten. Waar de MARPOL-conventie nogal wat gaten laat zien voor deze jurisdictie, wordt door UNCLOS meer rechten gegeven aan de havenstaten. Havenstaten hebben onder UNCLOS volledige jurisdictie over buitenlandse schepen die zich in hun havens bevinden. Dit betekent ook dat de havenstaten voorwaarden en vereisten mogen stellen als het gaat om toegang en gebruik van de haven. Vóór het bestaan van UNCLOS mochten havenstaten schepen inspecteren betreffende schendingen van internationale standaards in de havens en territoriale wateren. Het vernieuwende van UNCLOS was het recht van havenstaten om deze inspecties ook buiten de 200 mijlszone uit te voeren. Bovendien mag de ene havenstaat met goedkeuring van de andere havenstaat inspecties uitvoeren in de territoriale wateren van deze andere havenstaat. Als laatste

geef UNCLOS het recht aan havenstaten om buitenlandse schepen te vervolgen als zij internationale standaards hebben geschonden binnen en buiten de territoriale wateren (Van Leeuwen, 2010).

Tijdens de laatste conferentie in 2010 werd onder OSPAR geschiedenis geschreven door een overeenkomst tussen de deelnemende landen. Voor het eerst is besloten om een zestal mariene gebieden buiten de EEZ te beschermen. Dit is uniek omdat beschermde mariene gebieden vooralsnog binnen de territoriale wateren van lidstaten aangewezen werden, zoals bijvoorbeeld de Natura 2000-gebieden. Echter vooralsnog blijft het onduidelijk hoe er gecontroleerd moet worden op de naleving van de regels in deze gebieden. Kritiek op OSPAR is er ook. De deelnemende landen zijn er bijvoorbeeld nog steeds niet in geslaagd om de uitstoot van radioactief materiaal op te nemen in het verdrag. Ten minste twee kerncentrales in het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk zorgen voor uitstoot van radioactief materiaal. Inmiddels is er wel het voornemen om deze vorm van uitstoot vóór 2020 op te nemen in het verdrag (Oceana, 2010; Greenpeace, 2010b).

Regional Advisory Councils (RAC's)

In Hoofdstuk 2 werd uiteengezet dat het GVB in 2012 wordt herzien. Een instrument van het GVB zijn de Regional Advisory Councils (RAC's). De reden voor oprichting van de RAC's heeft onder andere te maken met tussentijdse evaluaties van het huidige GVB. Er werd gesteld dat de stakeholders te weinig en te indirect betrokken werden bij het beleid. Betrokken stakeholders zijn in dit geval de visserij- en aquacultuursector, NGO's en consumentenorganisaties. In 2004 zijn er in de EU zeven RAC's opgezet. Sinds 2005 is er een internationaal Noordzee-RAC (European Parliament, 2010).

Doel van deze Noordzee-RAC is om door structurele samenwerking een duurzaam beheer van visserij te realiseren (SDN, 2010). Dit betekent dat er eerst draagvlak moet zijn binnen de RAC voordat er advies gegeven wordt. De adviezen die de RAC levert aan de lidstaten en de Europese Commissie moeten vervolgens leiden tot betere afstemming als het gaat om de herziening van het GVB. Echter de adviezen kunnen ook verder gaan dan het GVB. Zo kan een RAC ook advies geven over activiteiten die kunnen plaatsvinden in Natura 2000-gebieden.

Uit de beschikbare literatuur kan niet worden achterhaald wat de RAC's tot nu toe hebben bijgedragen aan de ontwikkeling aan de herziening van het GVB en het uiteindelijke doel van verduurzaming van de visserij.

3.5 Samenwerking

Tussen de bovengenoemde partijen zijn er samenwerkingsverbanden op vele niveaus. Met name in de visserijsector zijn de afgelopen jaren twee belangrijke samenwerkingsvormen ontstaan. De eerste samenwerkingsvorm bestaat uit de convenanten, de tweede samenwerkingsvorm bestaat uit kenniskringen. Daarnaast wordt er ook samengewerkt in projecten.

Convenanten

Convenanten hebben meestal indirect tot doel om te voorkomen dat beroepszaken over vergunningaanvragen worden uitgevochten bij de Raad van State. Echter het hoofdoel is meestal verduurzaming van de visserijsector om de effecten van de visserij op het ecosysteem te reduceren. Hierna volgt een overzicht van de drie convenanten.

Het *Maatschappelijk Convenant Noordzevisserij* is in 2008 ondertekend en heeft als doel om te komen tot een duurzame en maatschappelijk gewaardeerde Noordzee-

(kotter)visserij. De afspraken zijn gemaakt tussen de kottersector, Productschap Vis, Wereld Natuur Fonds, Stichting Noordzee en het ministerie van EL&I (Noordzeeloket, 2008).

Het *Convenant transitie mosselsector en natuurherstel Waddenzee* heeft tot doel om de effecten van mosselzaadvisserij te reduceren door deze visserij in stappen uit te faseren en tegelijkertijd te investeren in MZI's. De afspraken zijn gemaakt tussen de Vogelbescherming, De Waddenvereniging, Stichting Wad, Natuurmonumenten, Productorganisatie (PO) Mosselcultuur en het ministerie van EL&I (Waddenzee, 2008).

Het *Maatschappelijk convenant Duurzame Voordelta* is afgesloten tussen de minister van EL&I, de minister van I&M, de Vereniging Natuurmonumenten, SDN, het Productschap Vis en het havenbedrijf Rotterdam. Het doel is om natuur en visserij in het Natura 2000-gebied beter te laten samengaan (PVIS, 2008).

In hoeverre deze convenanten daadwerkelijk verduurzaming opleveren, is lastig te bepalen. Feit is dat de partijen elkaar nu sneller rond de tafel ontmoeten dan bij de Raad van State. Hierdoor zal polarisatie tussen partijen veel minder snel optreden. Feit is ook dat samenwerking een essentiële basis is om te komen tot een duurzaam gebruik van mariene gebieden. De toekomst moet uitwijzen de partijen deze kans daadwerkelijk benutten.

Kenniskringen

De tweede samenwerkingsvorm bestaat uit kenniskringen. Kenniskringen bestaan uit vissers die de visserijsector verduurzamen door zelf uitdagingen, vragen of problemen te formuleren en te zoeken naar oplossingen. Veelal wordt verduurzaming bereikt door de ontwikkeling van innovatieve technieken. Anno 2011 zijn er 14 kenniskringen. Enkele belangrijke kenniskringen zijn die voor de Puls- en sumwingvisserij, Twinrigvisserij, Mosselkweek met MZI, Garnalenvisserij en Outrigvisserij. De kenniskringen worden van 2008 t/m 2013 ondersteund door het ministerie van EL&I met een bedrag van € 6 miljoen (ministerie van LNV, 2008; IMARES, 2010).

Ook voor de kenniskringen geldt dat het moeilijk is te meten of verduurzamingsprocessen door kenniskringen sneller gaan. Echter het feit dat er binnen de visserijsector nauw wordt samengewerkt aan verduurzaming is tamelijk revolutionair. Sinds 2008 is er dan ook een duidelijke omslag zichtbaar binnen de visserijsector. De sector wordt minder conservatief, en steeds meer innovatieve pioniers staan op. De perceptie dat verduurzaming de ontwikkeling van de visserijsector tegen houdt is dan ook omgeslagen naar een perceptie dat verduurzaming juist een toekomst biedt.

Projecten

Sinds 2007 werken Nederlandse vissers mee aan het project 'Fishing for Litter' van KIMO Nederland-België. KIMO staat voor 'Kommunenenes Internasjonale Miljø-organisasjon' en het is een internationale milieu- en veiligheidsorganisatie voor lokale overheden rond de Noordelijke zeeën in Noord-Europa. In dit project gooien deelnemende vissers, door hun gevangen afval, niet terug in zee maar wordt dit afval aangeland, gesorteerd en verwerkt (Productschap Vis, 2009).

3.6 Certificaten en keurmerken

Voor de verduurzaming van de visserijsector bestaan er legio certificaten en keurmerken. Als basis voor deze certificaten en keurmerken wordt vaak (gedeeltelijk) geput uit de richtlijnen van de Food and Agriculture Organization (FAO). Doel is het duurzaam gebruik van visbestanden te bevorderen. In de richtlijnen staan de

beginselen van duurzaam gebruik en worden termen en definities gegeven. Ook de minimale materiële vereisten en criteria zijn vastgelegd. Daarnaast wordt bepaald welke de procedurele en institutionele aspecten aan bod dienen te komen. Deze richtlijnen zijn niet bindend, dus vrijwillig van aard (FAO, 2005).

Een voorbeeld van een keurmerk voor wildvangst is het Marine Stewardship Council (MSC). Doel is om door middel van het keurmerk en het certificeringsprogramma bij te dragen aan gezonde oceanen. Dit wordt gedaan door duurzame vispraktijken te onderscheiden en te belonen. Dit betekent dat zowel aan de vraag als aan de aanbod kant aan duurzaamheid gewerkt wordt. Anno 2010 zijn er ca. 220 visserijgroepen betrokken in het MSC-programma. Hiervan zijn ca. 100 daadwerkelijk gecertificeerd. Voor aquacultuur is de Aquaculture Stewardship Council (ASC) in de maak. Doel is om de wereldwijde aquacultuur om ecologische en sociale duurzaamheid te bereiken door marktmechanismen efficiënt te benutten (MSC, 2010; ASC, 2010).

Echter deze twee keurmerken zijn niet de enigen in keurmerkland. Tal van andere voorbeelden zijn te noemen, zoals Friends of the Sea, Best Aquaculture Practice, Aquaculture Certification Council en Waddengoud (IUCN, 2009). Door de toenemende variatie in keurmerken is de kans aanwezig dat de twijfel toeslaat onder vissers en consumenten. Doordat er zoveel keuze is, is niet altijd duidelijk hoe het ene keurmerk zich onderscheidt van het andere. Het risico is dat vissers en consumenten een afwachtende houding aannemen.

Ook binnen de scheepvaart zijn keurmerken en certificaten in opkomst. Hieronder wordt een drietal besproken. In 2008 was de Clean Shipping Index een van de eerste milieu indices om de milieu impact van rederijen in zijn geheel te evalueren. De index omvat 20 factoren die het milieu beïnvloeden, zoals brandstof, smeermiddelen, ballastwater, anti-fouling, koelmiddelen en afval. Hoe beter een rederij scoort, hoe groter de milieuvoordelen en hoe groter het concurrentievoordeel. Ongeveer 25 voornamelijk Zweedse rederijen doen mee met het netwerk. De Environmental Ship Index gaat per 2011 van start. Deze index richt op het aanmeren van schepen in havens. Duurzame schepen worden beloond omdat ze minder havengeld betalen. Deze index richt zich op CO₂-, NO_x- en SO_x-uitstoot. Het Green Award-systeem certificeert schepen die extra schoon en veilig zijn, door hoge veiligheids- en milieunormen te stellen. Het systeem richt zich alleen op olietankers en bulkcarriers van meer dan 20.000 ton. Schepen die onder het Green Award-systeem varen mogen voor een gereduceerd tarief aanmeren in een aantal grote havens. Meer dan 200 bedrijven hebben hun schepen gecertificeerd onder dit systeem (SAO, 2008; Havenbedrijf Rotterdam, 2010b; Green Award, 2011).

Bovengenoemde initiatieven kenmerken zich feitelijk door een bottom-up zelf regulatie als het gaat om duurzaamheid. Het alternatief is top-down opgelegde wet- en regelgeving, zoals beschreven in Hoofdstuk 2. Het grote voordeel van deze certificaten en keurmerken is dat ze voorlopen op de wet- en regelgeving. Dit betekent dat de sectoren zelf invloed hebben over waar de focus ligt, in plaats dat het voor hun bepaald wordt. De deelnemers aan deze indices zijn dan ook vaak de pioniers die koploper willen zijn in de vergroening van hun imago.

3.7 Conclusie

In dit hoofdstuk is vanuit bescherming, gebruik en beheer van mariene gebieden geanalyseerd welke partijen relevant zijn en wat hun rol is. Om mariene gebieden te beschermen gebruiken NGO's een breed scala aan strategieën. De afgelopen jaren richten steeds meer NGO's zich op de strategie om via publiek-private samenwerking de doelen te bereiken. Deelname aan publiek-private convenanten bevestigt dit beeld. Wat

ook opvalt is dat de NGO's geen onderlinge, overkoepelende en structurele samenwerking kennen.

De meeste gebruikers van mariene gebieden richten zich op het onttrekken van bepaalde (hernieuwbare) hulpbronnen aan het systeem, zoals bijvoorbeeld de olie en gas industrie. Andere sectoren voegen juist hulpbronnen toe aan het systeem, zoals bijvoorbeeld aquacultuur. Weer andere sectoren gebruiken hulpbronnen als water als transportmiddel, zoals bijvoorbeeld de scheepvaart. Ook de gebruikers vinden we steeds vaker terug in publiek-private partnerships. De convenanten zijn wederom een voorbeeld, evenals de kenniskringen.

Als laatste groep werden de overheden behandeld. Deze groep heeft als algemeen doel om mariene gebieden te beheren. Dit wordt bereikt door het ontwerpen, implementeren en handhaven van wet- en regelgeving. We zagen dat er op gemeenteniveau vooral implementatie plaatsvindt van wet- en regelgeving. Op provinciaal niveau wordt wet- en regelgeving ontworpen en geïmplementeerd. Een gedeelte van de uitvoering van de NB-wet ligt bij de provincie, in de vorm van vergunningen. De vergunning is dan ook een belangrijk instrument om het gebruik van mariene gebieden te sturen. Op rijksniveau wordt wet- en regelgeving ontworpen, geïmplementeerd en gehandhaafd. Ook op dit niveau is implementatie cruciaal voor het sturen van het gebruik van mariene gebieden. Wederom blijken vergunningen een belangrijk sturingsinstrument. Als laatste wordt op EU niveau vooral brede kaders ontworpen, zoals Natura 2000 en de KRM. Deze kaders worden uitgewerkt, geïmplementeerd en gehandhaafd op nationaal niveau.

Uit de analyse blijkt dat gemeenten een erg bescheiden rol hebben bij de beheerrol van overheden. De rol van provincies is iets groter door het recht om NB-wet vergunningen te verlenen. De rijksoverheid steekt met kop en schouders boven de gemeenten en provincies uit. Op dit niveau wordt daadwerkelijk aan de knoppen gedraaid als het gaat om het beheren van mariene gebieden.

4 Wet- en regelgeving, overheidsbeleid en de kijkrichtingen

4.1 Inleiding

Doel van dit hoofdstuk is om te komen tot het formuleren van beleidsscenario's voor het realiseren van de kijkrichtingen voor 2040. Eerst worden de vier kijkrichtingen, die samen met stakeholders zijn opgesteld, vergeleken met de in Hoofdstuk 2 beschreven beleid, wet- en regelgeving (Dammers, 2010b). Doel van deze vergelijking is om vast te stellen waar de kijkrichtingen versterkt worden door wet- en regelgeving en beleid en waar ze conflicteren. Vervolgens wordt voor elke kijkrichting een beleidsstrategie beschreven om de kijkrichting te bereiken. Deze strategieën zijn in overleg met belanghebbenden geformuleerd op basis van aangescherpte kijkrichtingen tijdens de tweede Natuurverkenning 2011 stakeholderbijeenkomst op 2 november 2010 in Scheveningen (Dammers, 2010a). Combinatie van de kijkrichtingen met de geformuleerde strategieën levert beleidsscenario's op voor de kijkrichtingen.

4.2 De kijkrichtingen vergeleken met wet- en regelgeving en beleid

Zoals beschreven in de inleiding van dit achtergronddocument heeft het PBL voor de Natuurverkenning 2011 vier kijkrichtingen voor natuur ontwikkeld. Deze kijkrichtingen dienen om richting te geven aan het formuleren van het natuurbeleid in Nederland. De vier kijkrichtingen voor natuur in Nederland zijn:

1. Vitale natuur;
2. Functionele natuur;
3. Beleefbare natuur;
4. Inpasbare natuur;

Vergelijking van deze vier kijkrichtingen met de in hoofdstuk twee beschreven wet- en regelgeving levert een beeld op in welke mate de kijkrichtingen gehinderd dan wel bevorderd worden door bestaande wettelijke- en beleidskaders. Deze analyse wordt in tabelvorm gepresenteerd en vervolgens nader besproken. In Tabel 1 worden drie categorieën onderscheiden:

- + Versterkt bereiken kijkrichting;
- +/- Versterkt nog verzwakt bereiken kijkrichting;
- Verzwakt bereiken kijkrichting;

Tabel 1: De relatie tussen wet- en regelgeving, beleid en de vier kijkrichtingen

		DOEL			
		Vitale natuur	Functionele natuur	Beleefbare natuur	Inpasbare natuur
MIDDEL	Natura 2000	+	+/-	-	-
	Kaderrichtlijn Marien	+/-	+	-	-
	GVB	-	+	-	+
	NB-wet	+	+/-	-	-
	Deltawet	-	+	+/-	+
	Waterwet	-	+	-	+
	Nationaal Waterplan	+/-	+	-	+/-

Het invullen van de cellen is gedaan op basis van de eerdere beschrijving van de wet- en regelgeving en beleid en op basis van aanvullende kennis.

Uit Tabel 1 kunnen een aantal zaken worden afgeleid en deze worden hieronder per kijkrichting besproken. Het bereiken van:

1. *Vitale natuur* wordt versterkt door Europese en nationale natuurbeschermingswetgeving. Uitvoering van het huidige GVB verzwakt het bereiken van een *Vitale natuur* omdat bescherming van biodiversiteit niet gerealiseerd wordt. Omdat de Deltawet en de Waterwet primair gericht zijn op veiligheid en functioneel gebruik van water en land is het denkbaar dat zij verhinderen dat de kijkrichting bereikt wordt. Dit geldt in mindere mate ook voor de KRM en het NWP, centraal in beide staat het gebruik van het mariene milieu door mensen. In dit medegebruik is ook aandacht voor het beschermen van de natuur en daarmee kan gezegd worden dat het bereiken van de kijkrichting versterkt nog verzwakt wordt.
2. *Functionele natuur* lijkt alleen beperking te kennen van Europese en nationale natuurbeschermingswetgeving. En omdat deze wetgeving ook ruimte biedt voor andere activiteiten mits er geen negatieve effecten zijn voor de natuur, aangetoond met bij voorbeeld een m.e.r.-procedure of een passende beoordeling, kan het effect gezien worden als positief nog negatief.
3. *Beleefbare natuur* binnen het huidige regime lijkt bijzonder lastig. Alleen de Deltawet benoemt specifiek dat gebieden aantrekkelijk moeten zijn om te wonen, werken en te recreëren. Dit laatste punt kan als argument gebuikt worden om niet negatief te zijn voor het bereiken van deze kijkrichting. Voor alle overige wettelijke en beleidskaders geldt nadrukkelijk dat beleving van de natuur geen centrale plaats inneemt.
4. *Inpasbare natuur* lijkt vooral baat te hebben bij de Deltawet en de Waterwet, dit omdat beide zoals eerder genoemd primair gericht zijn op veiligheid en functioneel gebruik van water en land. In het NWP is wel aandacht voor natuur en daarmee is het effect hiervan positief nog negatief.

4.3 Strategieën om de kijkrichtingen te realiseren

De vier kijkrichtingen geven weer hoe de mariene natuur in Nederland er in 2040 uit kan zien indien gekozen wordt om de doelen van deze kijkrichting na te streven. Het gaat nadrukkelijk om reële bereikbare wensbeelden die als een uitdaging gezien kunnen worden indien hiervoor wordt gekozen. Op basis van de vorige hoofdstukken kunnen (beleids)strategieën worden geformuleerd die laten zien hoe de kijkrichtingen bereikt kunnen worden. In de uitwerking is gekozen voor dezelfde items als die zijn gebruikt voor de natuurverkenning van het terrestrische systeem (PBL, 2010). De gehanteerde onderdelen zijn:

- Actoren;
- Maatregelen;
- Synergie;
- Fricties.

Deze onderdelen kunnen zowel voor een systeem met een lage dynamiek als voor een systeem met een hoge dynamiek beschreven worden. Voor het landsysteem van de Natuurverkenning 2011 zijn de scenario's uit Welvaart en Leefomgeving (WLO) (Janssen, 2006) gebruikt als uitgangspunt voor deze twee extremen. Hierbij staat de hoge dynamiek voor het scenario van een 'Global economy' met grote economische groei en de lage dynamiek staat voor het scenario 'Regional communities' met een lage economische groei. Voor het formuleren van de WLO-scenario's zijn twee sleutelonzekerheden gehanteerd (Figuur 4):

1. De mate waarin landen bereid zijn om in de EU en mondiaal samen te werken.
2. Hervorming van de collectieve sector: de keuze tussen collectieve dan wel private goederen en diensten en loonongelijkheid.

Figuur 4: De vier WLO-scenario's uitgezet tegen de twee sleutelonzekerheden (Janssen 2006)

Voor het NCP levert de uitwerking van deze twee scenario's echter serieuze beperkingen op. Dit heeft alles te maken met het feit dat het alleen de rijksoverheid is die verantwoordelijk is voor het NCP, provinciale en lokale overheden spelen hier geen rol. De andere twee WLO-scenario's 'Strong Europe' versus 'Transatlantic Market' lijken daarentegen veel bruikbaar voor een analyse van het NCP. In het scenario 'Strong Europe' staat Europese samenwerking centraal en wordt de collectieve sector maar beperkt hervormd. Bij dit scenario is er sprake van een bescheiden economische groei, met maar een beperkte toename (+10%) van het energiegebruik en is er veel ruimte voor de hoofdfunctie natuur (+25%). Het scenario 'Transatlantic Market' gaat uit van een hervorming van de collectieve sector waarbij landen niet bereid zijn een deel van hun soevereiniteit op te geven. Dit scenario wordt gekenmerkt door een grote economische groei, met een grote toename van het energiegebruik (+40%) en met minder groei van de hoofdfunctie natuur (+18%).

Tijdens de tweede stakeholderbijeenkomst op 2 november 2010 in Scheveningen zijn de aanwezige stakeholders gevraagd om op basis van de door hun op die dag aangescherpte kijkrichtingen strategieën te formuleren die het mogelijk maken om de kijkrichtingen te bereiken. Dit heeft voor de vier kijkrichtingen beleidsstrategieën opgeleverd waarbij alleen de onderdelen actoren en maatregelen besproken zijn tijdens de workshop. De onderdelen synergie en fricties zijn nauwelijks besproken en het onderscheid tussen hoge en lage dynamiek, volgens de benadering voor het landsysteem, is niet voor alle kijkrichtingen geconcretiseerd. Dit concept bleek voor veel

deelnemers lastig te operationaliseren. Hieronder worden de uitkomsten (= beleidsstrategieën) weergegeven waarbij de onderdelen synergie en fricties ingevuld zijn op basis van informatie uit de voorgaande hoofdstukken. Het onderscheid tussen hoge en lage dynamiek is op basis van de eerder gegeven argumentatie gemaakt voor de WLO scenario's 'Strong Europe' (lage dynamiek) en 'Transatlantic Market' (hoge dynamiek). Per kijkrichting is in het onderdeel dynamiek beschreven wat het verwachte effect van een hoge of een lage dynamiek is.

Vitale natuur

Actoren

- Rijksoverheid, EU (regionaal/mondiaal) en private partijen (visserij, scheepvaart, energie, zandwinners, baggeraars, leidingleggers, ngo's, onderzoekers).

Maatregelen

- Het voorzorgsprincipe komt centraal te staan en er komt een zwaar beschermingsregime voor de 'topgebieden'. Medegebruik is alleen mogelijk waar aangetoond is dat dit geen negatieve consequenties heeft. Herstel van de gewenste (milieu)kwaliteit door het verbieden of limiteren schadelijke activiteiten. Meer onderzoek naar de natuurwaarden van het mariene systeem, vergroting systeemkennis en ontwikkeling van goede indicatoren. De nadruk ligt bij alle sectoren op transitie naar duurzaam gebruik van het mariene systeem. Voor alle activiteiten geldt dat zij duurzamer moeten worden zodat zij minder negatieve effecten hebben op de natuur van het mariene systeem. Monitoring speelt een belangrijke rol (vinger aan de pols).

Synergie

- Overheid, onderzoekers en NGO's trekken samen op in hun zoektocht naar een betere bescherming van de natuurwaarden.

Fricties

- Weerstand bij gebruikers van het mariene systeem. Conflicteert met nationale water- en kustveiligheidswetgeving.

Dynamiek

- Bij een hoge dynamiek zijn het met name de marktpartijen die een belangrijke rol spelen en wordt gekozen voor een nationale invulling van de functie natuur. Bij de lage dynamiek is het de rijksoverheid die samen met overheden in aangrenzende lidstaten en de EU werkt aan realisatie van de kijkrichting *Vitale natuur*.

Functionele natuur

Actoren

- Bij de zandmotor spelen de baggeraars, de kennisinstellingen, het rijk, de provincies, de projectontwikkelaars en kapitaalkrachtige natuurorganisaties een voorname rol. Voor de duurzame visserij zijn de visserijsector, de kennisinstututen, het rijk en de maatschappelijke organisaties belangrijk. Wat betreft windenergie zijn de scheepvaart (doorbreken van impasse over extensief ruimtegebruik), de visserijsector en de windenergiesector relevante spelers. Zij kunnen de oil peak die binnen enkele jaren verwacht wordt als argument gebruiken.

Maatregelen

- Maatregelen die nodig zijn om de zandmotor te realiseren zijn: bouwen met de natuur, innovatietechnieken en -systemen toepassen, werk maken van publiek-private samenwerking (PPS), kaders stellen voor de winning en de storting van het zand, buitendijks gebieden ontwikkelen in combinatie met recreatie en actoren stimuleren bij het verstrekken van opdrachten.

- Voor een duurzame visserij zijn maatregelen nodig als certificering (bijvoorbeeld het MSC-keurmerk), toepassing van innovatieve visserijtechnieken (alternatieven voor boomkor), monitoring van visbestanden (door EU) en individuele transferquota toepassen (eveneens door EU).

Synergie

- Overheid en bedrijfsleven werken intensief samen en maken veelvuldig gebruik van PPS-constructies.

Fricities

- Fricities met natuurbeschermingsorganisaties en met huidige gebruikers van het kustgebied; natuurdoelstellingen kunnen onder druk komen te staan.

Dynamiek

- Bij een hoge dynamiek zijn het met name de marktpartijen die het voortouw nemen in het realiseren van functionele natuur. Het zwaartepunt ligt op het nationale belang en een aanzienlijk deel van de financiering van projecten komt uit de private sector. Bij een lage dynamiek werken marktpartijen en overheid nauw samen en is grensoverschrijdende samenwerking belangrijk. Financiering komt met name van nationale overheden en de EU.

Beleefbare natuur

Actoren

- Het rijk (vooral I&M, EL&I en Defensie), kustprovincies, kustgemeenten, recreatieondernemers, belangenorganisaties watersport, sportvisserij, natuur- en milieuorganisaties, waterschappen, projectontwikkelaars.

Maatregelen

- Strenge ruimtelijke sturing door de overheid gericht op meer mogelijkheden om te genieten van de natuur. Concreet gaat het om zonerings van activiteiten, beperken van activiteiten in het kustgebied die negatieve effecten hebben op de natuurbeleving. Met gerichte educatie en voorlichting de natuur onder de aandacht van burgers brengen. Stimuleren van de ontwikkeling van nieuwe activiteiten die de natuur aantrekkelijker en makkelijker toegankelijk maakt voor meer burgers.

Synergie

- Allianties tussen provincies, kustgemeenten en projectontwikkelaars om meer natuur toegankelijk en beleefbaar te maken. Allianties tussen overheden, terreinbeherende instanties en natuurbeschermingsorganisaties gericht op educatie en voorlichting en ontsluiten van natuurgebieden.

Fricities

- Afname draagvlak voor natuur bij burgers. Conflicteert met bijna alle EU- en nationale wet- en regelgeving en beleid. Sterke economische groei leidt tot ruimtelijke claims op het beschikbare oppervlakte beleefbare natuur.

Dynamiek

- Bij een hoge dynamiek zijn het met name ondernemers en belangenorganisatie die invulling geven aan deze kijkrichting waarbij de overheid sturing geeft aan dit proces. Door een nadruk op nationale en lokale invulling ontstaat er een grote diversiteit aan ruimtelijke invullingen. Bij een lage dynamiek werken ondernemers, belangenorganisatie en overheden nauw samen en is grensoverschrijdende samenwerking belangrijk.

Inpasbare natuur

Actoren

- Het rijk en natuur- en milieuorganisaties.

Maatregelen

- Ontwikkeling nieuwe ruimtelijke instrumenten die inspelen op een flexibele ruimtelijke planning en adaptief management. Centraal in dit nieuwe beleid staat een vastgestelde basiskwaliteit, die vooral de veiligheid voor mens en milieu dient. De overheid treedt als handhaver streng op tegen overtreders. Voor de EEZ geldt in grote lijnen het aloude Mare Liberum principe. Binnen nieuwe 'eigendomsconstructies' (kopen, huren, leasen) kunnen voorwaarden voor goed beheer en veiligheid gesteld worden.

Synergie

- Binnen en tussen sectoren is sprake van zelfmanagement met het rijk als aanjager.

Fricities

- Fricities met Europees en nationaal natuurwetgeving en -beleid, fricties met organisaties die bestaande natuur willen beschermen.

Dynamiek

- Bij een hoge dynamiek zijn het alleen de private partijen die invulling geven aan deze kijkrichting waarbij de overheid zich beperkt tot het bewaken van afgesproken ruime randvoorwaarden. Door een nadruk op nationale invulling ontstaat er een grote diversiteit aan ruimtelijke invullingen op de Noordzee. Bij een lage dynamiek werken private partijen samen met de overheid aan ruimtelijke plannen op de Noordzee. Afstemming met buurlanden is belangrijk en ruime Europese doelstellingen zijn kader stellend.

4.4 Beleidsscenario's

Voor het bereiken van de kijkrichtingen zijn strategieën geformuleerd en de combinatie van kijkrichting met strategie levert doorzicht op beleidsscenario's. De onderdelen, kijkrichtingen en strategieën, zijn met gebruik van de overige informatie uit dit achtergronddocument op hoofdlijnen gecombineerd en dat leidt tot beleidsscenario's per kijkrichting. De gekozen uitwerking sluit aan bij de uitwerking die ook gehanteerd is voor het landsysteem (Dammers, 2010c).

Vitale natuur

Coalitie

- Bij de realisering van de kijkrichting spelen het rijk, de EU en private partijen een belangrijke rol.
- Zij worden actief gesteund door de natuur- en milieuorganisaties, burgers zijn actief door geld te doneren, met het beleid mee te denken en als vrijwilligers te werken.
- Private partijen, zoals projectontwikkelaars, spelen een belangrijke rol omdat zij ontwikkelrechten krijgen in ruil voor investeringen in natuur of landschap.

Doelen

- De huidige natuurwaarden worden versterkt door strenge bescherming van aangewezen natuurgebieden.
- Er wordt veel geïnvesteerd in onderzoek naar natuurwaarden, systeemkennis, indicatoren en monitoring.
- Er wordt veel geïnvesteerd in onderzoek en samenwerken tussen private partijen, overheid en onderzoekers om sectoren duurzaam te maken.

Sturingsstijl

- De sturingsstijl bestaat uit een combinatie van hiërarchische sturing (top-down), faciliterende en samenwerkende sturing.
- Het rijk maakt langetermijnvisies, stelt nationale kaders, verstrekt middelen en houdt toezicht. De provincies voeren de regie over de uitvoering in het kustgebied en kustgemeenten passen bestemmingen aan.
- Door samenwerking tussen departementen koppelt het natuurbeleid mee met het beleid voor klimaatadaptatie.
- Het rijk en de kustprovincies zoeken veel samenwerking met andere betrokkenen om de natuur goed in te passen en de nadelige gevolgen voor andere sectoren te beperken.
- Door het samenvoegen van investeringsprogramma's voor natuur en klimaatadaptatie worden investeringsprojecten meer grootschalig en sectoroverstijgend.
- Het accent ligt op publiek-publieke samenwerking, maar er is ook sprake van publiek-private samenwerking.

Maatregelen

- Het voorzorgsprincipe komt centraal te staan en er komt een zwaar beschermingsregime voor de 'topgebieden'.
- Medegebruik is alleen mogelijk waar aangetoond is dat dit geen negatieve consequenties heeft.
- Herstel van de (milieu)kwaliteit door verbieden of limiteren schadelijke activiteiten.
- Meer onderzoek naar de natuurwaarden van het mariene systeem, vergroting systeemkennis en ontwikkeling goede indicatoren.
- De nadruk ligt bij alle sectoren op transitie naar duurzaam gebruik van het mariene systeem.
- Voor alle activiteiten geldt dat zij een duurzamer moeten worden zodat zij minder negatieve effecten hebben op de natuur van het mariene systeem.
- Monitoring speelt een belangrijke rol (vinger aan de pols).

Effecten

- De gezamenlijke effecten van de beleidsstrategie komen in de kijkrichting en in de beoordeling ervan tot uitdrukking.

Beoordeling

- De strategie wordt beoordeeld aan de hand van combinatie van de kijkrichtingen met relevante wet- en regelgeving en beleid, waarbij er drie mogelijke uitkomsten zijn: 'Versterkt de realisatie', 'Versterkt nog verzwakt de realisatie' en 'Verzwakt de realisatie?'
- Bij de beoordeling aan de hand van de vier vragen komen ook de synergie en de fricties aan de orde.

Functionele natuur

Coalitie

- Provincies en gemeenten spelen een hoofdrol bij het realiseren van deze kijkrichting door de regie te voeren, kaders te stellen en ruimte voor experimenten te bieden.
- Er ontstaan allerlei nieuwe organisaties, zoals publiek-private handelsondernemingen en netwerken waaronder regionale innovatienetwerken.
- De provincies en het rijk lobbyen bij de EU voor een ombuiging en soepelere uitvoering van het Europese natuur-, milieu- en landbouwbeleid.

Doelen

- Bescherming en ontwikkelen van natuurwaarden (ecologisch kapitaal) met het oog op een duurzaam gebruik van natuurlijke hulpbronnen (ecosysteemdiensten).

- De basiskwaliteit van het mariene systeem vergroten en de kernkwaliteiten behouden en waar nodig vernieuwen.

Sturingsstijl

- De sturingsstijl is een combinatie van netwerksturing en zelfsturing, hiërarchische sturing speelt een beperkte rol.
- De netwerksturing komt tot uitdrukking in de regierol die provincies en gemeenten op zich nemen via een flexibel en innovatief gebiedsgericht beleid.
- De zelfsturing uit zich via ecosysteemdiensten die (semi)overheidsbedrijven en private partijen leveren en de markten die publiek-private handelsondernemingen er voor scheppen.
- Van hiërarchische sturing is vooral sprake door de milieunormen die provincies stellen en waar het rijk op toeziet.
- De rolverdeling is dat overheden selectief stimuleren, dat de markt veel ruimte krijgt voor initiatieven en dat maatschappelijke organisaties de andere partijen scherp houden.
- Er is veel publiek-private samenwerking, waarbij gebruikers voor ecosysteemdiensten betalen en producten marktconform worden krijgen (profijtbeginsel, vervuiler betaalt e.d.).
- Naast formele procedures is er de nodige aandacht voor informele processen, die een open karakter hebben en op innovaties (nieuwe ecosysteemdiensten) gericht zijn.

Maatregelen

- Maatregelen die nodig zijn om de zandmotor te realiseren zijn: bouwen met de natuur, innovatie technieken en systemen toepassen, werk maken van PPS, kaders stellen voor de winning en de storting van het zand, buitendijks gebieden ontwikkelen in combinatie met recreatie en actoren stimuleren bij het verstrekken van opdrachten.
- Voor een duurzame visserij zijn maatregelen nodig als certificering, Beter Bestuurlijk Beleid (BBB), toepassing van innovatieve visserijtechnieken (alternatieven voor boomkor), monitoring van visbestanden (door EU) en individuele transferquota.

Effecten

- De gezamenlijke effecten van de beleidsstrategie komen in de kijkrichting en in de beoordeling ervan tot uitdrukking.

Beoordeling

- De strategie wordt beoordeeld aan de hand van combinatie van de kijkrichtingen met relevante wet- en regelgeving en beleid, waarbij er drie mogelijke uitkomsten zijn: 'Versterkt de realisatie', 'Versterkt nog verzwakt de realisatie' en 'Verzwakt de realisatie?'
- Bij de beoordeling aan de hand van de vier vragen komen ook de synergie en de fricties aan de orde.

Beleefbare natuur

Coalitie

- Het rijk (vooral I&M, EL&I en Defensie) faciliteert of werkt nauw samen met kustprovincies en kustgemeenten en stelt vooral randvoorwaarden.
- Bij de realisering van de kijkrichting wordt de hoofdrol gespeeld door de kustprovincies, omdat zij samen met de kustgemeenten de regie voeren in het kustgebied.
- Recreatieondernemers, belangenorganisaties watersport, sportvisserij, natuur- en milieuorganisaties, waterschappen, projectontwikkelaars zijn actief betrokken bij nieuwe initiatieven.

Doelen

- Vooral in het kustgebied en op de eilanden natuur ontwikkelen die bereikbaar is en een grote belevingswaarde heeft en die aansluit op de behoeften van mensen.
- De benodigde kwaliteit van water en bodems realiseren en voldoende bescherming tegen verdroging bieden.

Sturingsstijl

- De sturingsstijl bestaat voornamelijk uit netwerksturing, maar ook uit zelfsturing en hiërarchische sturing, de taken en verantwoordelijkheden zijn helder verdeeld.
- De kustprovincies voeren de regie over gebiedsgericht beleid en werken veel samen met andere publieke en private partijen. Het rijk faciliteert hen hierbij.
- Via visievorming geven de partijen een impuls aan regionale belevingswaarden (identiteit) en leveren zij regionaal maatwerk.
- Zelfsturing komt tot uitdrukking in de initiatieven die de maatschappelijke organisaties en de marktpartijen nemen.
- Van hiërarchische sturing is sprake doordat het rijk randvoorwaarden aan de provincies stelt en de kustprovincies aan de kustgemeenten en andere partijen, er is ook voldoende toezicht.
- Maatschappelijke organisaties, bedrijven en burgers nemen actief deel aan de beleidsontwikkeling.
- Er is veel sprake van publiek-private samenwerking, waarbij diverse vormen van partnerships worden aangegaan.

Maatregelen

- Strenge ruimtelijke sturing door de overheid gericht op meer mogelijkheden om te genieten van de natuur.
- Zonering van activiteiten en beperken van activiteiten in het kustgebied die negatieve effecten hebben op de natuurbeleving.
- Gerichte educatie en voorlichting om de natuur onder de aandacht van burgers brengen.
- Stimuleren van de ontwikkeling van nieuwe activiteiten die de natuur aantrekkelijker en makkelijker toegankelijk maakt voor meer burgers.

Effecten

- De gezamenlijke effecten van de beleidsstrategie komen in de kijkrichting en in de beoordeling ervan tot uitdrukking.

Beoordeling

- De strategie wordt beoordeeld aan de hand van combinatie van de kijkrichtingen met relevante wet- en regelgeving en beleid, waarbij er drie mogelijke uitkomsten zijn: 'Versterkt de realisatie', 'Versterkt nog verzwakt de realisatie' en 'Verzwakt de realisatie?'
- Bij de beoordeling aan de hand van de vier vragen komen ook de synergie en de fricties aan de orde.

Inpasbare natuur

Coalitie

- De kijkrichting wordt gerealiseerd door coalities van private partijen (projectontwikkelaars, ondernemers) en publieke partijen.
- Het rijk beperkt zich tot het stellen van globale kaders, onder andere op het gebied van de milieukwaliteit.
- Natuur- en milieuorganisaties kopen grond en mariene gebieden op en proberen de bestaande natuur en het bestaande landschap zo veel mogelijk te beschermen.

Doelen

- Een kwaliteit van het milieu bereiken die nodig is voor de volksgezondheid.
- Een basiskwaliteit van mariene gebieden in stand houden voor zover deze gebieden economisch benut kunnen worden.
- Huidige EU-natuurwetgeving moet verruimd of afgeschaft worden.

Sturingsstijl

- De sturingsstijl die de betrokkenen hanteren, bestaat hoofdzakelijk uit zelfsturing door de private partijen.
- Er ontstaan allerlei allianties tussen projectontwikkelaars, ondernemers, terrein-beheerders, gemeenten en soms ook met natuur- en milieuorganisaties.
- Er is beperkt sprake van hiërarchische sturing, de provincies houden toezicht op de gemeenten en het rijk ziet toe op de volksgezondheid en het voldoen aan Europese verplichtingen.
- Er is veel sprake van privaat-private samenwerking en ook van privaat-publieke samenwerking; er worden verschillende vormen van partnerships aangegaan.
- Sectoren nemen zelf verantwoordelijk voor sturing van hun activiteiten.
- Het beleid wordt hoofdzakelijk ontwikkeld via informele processen; formele procedures blijven tot het meest noodzakelijke beperkt.

Maatregelen

- Ontwikkeling nieuwe ruimtelijke instrumenten die inspelen op een flexibele ruimtelijke planning en adaptief management.
- Centraal in dit nieuwe beleid staat een vastgestelde basiskwaliteit, die vooral de veiligheid voor mens en milieu dient.
- De overheid treedt als handhaver streng op tegen overtreders. Voor de EEZ geldt in grote lijnen het aloude Mare Liberum principe.
- Binnen nieuwe 'eigendomsconstructies' (kopen, huren, leasen) kunnen voorwaarden voor goed beheer en veiligheid gesteld worden.
- KRM: Kaders voor basiskwaliteit + veiligheid + infrastructuur
- Concessiebeleid voor windenergie verruimen.
- Visserijbeleid: ruimtelijk aanpassen, ruimtelijke conflicten voorkomen met aspecten die van algemeen belang zijn, bijvoorbeeld met vaar- of energie-infrastructuur.
- Het rijk heeft systeemverantwoordelijk voor het Beleid Ruimtelijke Ordening. In de kustgebieden ligt de verantwoordelijkheid bij de provincies.
- Mariene gebieden kunnen eventueel verkocht worden aan private partijen of gebruiksconcessies kunnen afgegeven worden.

Effecten

- De gezamenlijke effecten van de beleidsstrategie komen in de kijkrichting en in de beoordeling ervan tot uitdrukking.

Beoordeling

- De strategie wordt beoordeeld aan de hand van combinatie van de kijkrichtingen met relevante wet- en regelgeving en beleid, waarbij er drie mogelijke uitkomsten zijn: 'Versterkt de realisatie', 'Versterkt nog verzwakt de realisatie' en 'Verzwakt de realisatie?'
- Bij de beoordeling aan de hand van de vier vragen komen ook de synergie en de fricties aan de orde.

4.5 Conclusie

Door de toegepaste WLO-scenario's ontstaan er twee zeer onderscheidende groepen beleidsscenario's. Een groep met nadruk op grensoverschrijdende samenwerking met een verdere overdracht van delen van de soevereiniteit naar de EU en een groep die gekenmerkt wordt door een afkeer van Europese samenwerking en streeft naar meer nationale soevereiniteit.

Voor de kijkrichting *Vitale natuur* moet het accent van veiligheid voorop verlegd worden naar een combinatie van natuur en veiligheid. Dit vraagt om beleidsscenario's die sterk afwijken van de beleidsrichting van de afgelopen decennia.

Het bereiken van de kijkrichting *Functionele natuur* is zowel bij een hoge als bij een lage dynamiek relatief eenvoudig te realiseren. De huidige wet- en regelgeving en beleid leveren nauwelijks beperkingen op en er zijn verschillende sturingskeuzes mogelijk om invulling te geven aan de kijkrichting. Eventuele beperkingen zijn met name te verwachten van Europese en nationale natuurwetgeving.

Beleefbare Natuur vraagt om het actief agenderen van dit onderwerp, want tot op heden is beleefbare niet een belangrijk onderwerp in de EU of in Nederland. Gezien het bijna geheel ontbreken van geschikt wet- en regelgeving en beleid zal veel aandacht aan het aanpassen van wet- en regelgeving en het formuleren van nieuw beleid besteed moeten worden. Het bereiken van deze kijkrichting zal hierdoor een lang en moeizaam proces zijn.

De kijkrichting *Inpasbare natuur* lijkt daarentegen wel bereikbaar. Zeker als dit gezien wordt in het licht van een hoge dynamiek waarbij de nadruk ligt op nationale invulling. Bij een lage dynamiek met het zwaartepunt op Europese samenwerking vraagt het bereiken van deze kijkrichting een investering in samenwerking met andere lidstaten om Europese richtlijnen voor natuur en milieu te verruimen.

5 Beantwoording onderzoeksvragen

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden de antwoorden gegeven op de eerste vijf onderzoeksvragen zoals geformuleerd in de inleiding. De laatste onderzoeksvraag gaat over de gewenste ontwikkeling van de wet- en regelgeving in relatie tot de vier kijkrichtingen. Het antwoord op deze vraag wordt gegeven in Hoofdstuk 6.

1. Welke wet- en regelgeving en overheidsbeleid op het gebied van natuurbescherming is van toepassing in de mariene gebieden?

In Hoofdstuk 2 werd duidelijk dat de volgende wet- en regelgeving en overheidsbeleid van belang zijn voor de mariene gebieden. Natura 2000 beoogt het behoud en herstel van de biodiversiteit in de EU door het realiseren van een samenhangend netwerk van beschermde gebieden. De KRM is een mariene strategie voor bescherming, behoud en herstel van het mariene milieu. Het GVB omvat regels om de Europese visserijsector duurzaam en milieuvriendelijk te maken. De NB-wet beoogt natuurgebieden en soorten te beschermen door activiteiten vergunning plichtig te stellen. De Deltawet heeft als doel om de Nederlandse kust te beschermen tegen de gevolgen van klimaatverandering. De Waterwet integreert en synchroniseert zeven afzonderlijke wetten over watergebruik en waterbeheer. Als laatste is er het NWP dat maatregelen omvat om Nederland ook voor toekomstige generaties veilig en leefbaar te houden en om de kansen die water biedt te benutten.

2. Wat is de rol van de overheden t.a.v. wet- en regelgeving?

In Hoofdstuk 3 werden de overheden behandeld. In traditionele zin hebben de verschillende overheidslagen als taak om mariene gebieden op verantwoorde wijze te beheren. Dit betekent dat in de wet- en regelgeving bescherming en gebruik nauw op elkaar afgestemd worden. Als het gebruik leidt tot onherstelbare schade aan mariene gebieden dan is dit niet duurzaam. Als bescherming voortdurend ten koste gaat van het gebruik dan is dit evenmin duurzaam.

De rol van de overheden kan meer specifiek worden opgesplitst in het ontwerpen, implementeren en handhaven van wet- en regelgeving. Op gemeentelijk niveau vindt voornamelijk implementatie plaats van wet- en regelgeving. Op provinciaal niveau wordt wet- en regelgeving ontworpen en geïmplementeerd. Een belangrijk implementatie-instrument van de NB-wet ligt bij de provincie, in de vorm van het verlenen van vergunningen. Dit instrument is essentieel om het gebruik van mariene gebieden te sturen. Op rijksniveau wordt wet- en regelgeving ontworpen, geïmplementeerd en gehandhaafd. Ook op dit niveau is implementatie cruciaal voor het sturen van het gebruik van mariene gebieden. Wederom blijken vergunningen een belangrijk sturingsinstrument. Als laatste wordt op EU-niveau vooral brede kaders ontworpen, zoals Natura 2000 en de KRM. Het uitwerken, implementeren en handhaven is de verantwoordelijkheid van de afzonderlijke lidstaten.

Uit Hoofdstuk 3 blijkt ook dat gemeenten een erg bescheiden rol spelen als het gaat om de invloed die ze met wet- en regelgeving hebben. Provincies spelen een iets grotere rol door het recht om gebruik te sturen via verlening van NB-wet vergunningen. Maar uiteindelijk staat de rijksoverheid aan het roer. De decentrale aanpak voor natuur op het land staat dus in schril contrast met de gecentraliseerde aanpak voor natuur op zee.

3. Welke mijlpalen zijn er tot en met 2040 in relatie tot wet- en regelgeving en overheidsbeleid?

- 2010 Realisatie Natura 2000 voor natuurgebieden op het land.
- 2012 Realisatie Natura 2000 voor mariene natuurgebieden.
Herziening Gemeenschappelijk visserijbeleid.
- 2013 Vaststelling veiligheidsnormen Deltawet.
- 2015 Actualisatie waterplannen binnen het Nationaal Waterplan.
- 2020 Goede milieutoestand van Kaderrichtlijn Marien behaald.
- 2040 Kijkrichtingen Natuurverkenning 2011 gerealiseerd.

4. Welke stakeholders worden beïnvloed door de wet- en regelgeving in de mariene gebieden en wat is hun rol?

In Hoofdstuk 3 werd duidelijk dat veel stakeholders beïnvloed worden door wet- en regelgeving. Logischerwijs hebben de stakeholders die hulpbronnen gebruiken, verwijderen of toevoegen uit het mariene systeem het meest te maken met wet- en regelgeving. Voorbeelden van dergelijke stakeholders die genoemd werden in Hoofdstuk 3 zijn visserij en aquacultuur, olie- en gasindustrie, scheepvaart, offshore windparken en baggerindustrie. De rol die deze partijen spelen, is vooral die van gebruiker van hulpbronnen. Elke sector is duidelijk vertegenwoordigd door middel van een associatie. Vanuit deze associatie worden de belangen behartigd van de sectoren. Veelal is het doel van deze belangenbehartiging om de bewegingsruimte van de sector niet al te veel te laten inperken door wet- en regelgeving. Belangenbehartiging vanuit de private sector gebeurt vooral door middel van formele overlegstructuren.

In Hoofdstuk 3 is ook een breed scala aan NGO's aan bod gekomen. De doelen van deze NGO's variëren ook. Voorbeelden van de doelen die NGO's trachten te bereiken zijn duurzaam gebruik, behoud en herstel van natuur en duurzaam evenwicht tussen mens en natuur. Aldus is de rol van NGO's voornamelijk het beschermen van mariene natuur; dit wordt meestal bereikt door overleg met overheden en de private sector.

5. Sluit de wet- en regelgeving aan bij de vier kijkrichtingen tot en met 2040? Waarom wel / niet?

De *Vitale natuur* wordt versterkt door de Europese en nationale natuurbeschermingswetgeving. Omdat de Deltawet en de Waterwet primair gericht zijn op veiligheid en functioneel gebruik van water en land is het denkbaar dat zij verhinderen dat de kijkrichting bereikt wordt. Dit geldt in mindere mate ook voor de KRM en het NWP: centraal in beide staat het gebruik van het mariene milieu door mensen. In dit medegebruik is ook aandacht voor het beschermen van de natuur en daarmee kan gezegd worden dat het bereiken van de kijkrichting versterkt nog verzwakt wordt.

Functionele natuur lijkt alleen beperking te kennen van Europese en nationale natuurbeschermingswetgeving. En omdat deze wetgeving ook ruimte biedt voor andere activiteiten mits niet negatief voor de natuur kan het effect gezien worden als positief nog negatief.

Beleefbare natuur binnen het huidige regime lijkt bijzonder lastig. Alleen de Deltawet benoemt dat gebieden aantrekkelijk moeten zijn om te wonen, werken en te recreëren. Deze laatste zou als een argument gebuikt kunnen worden om niet negatief te zijn voor het bereiken van deze kijkrichting. Voor alle overige wettelijke- en beleidskaders geldt nadrukkelijk dat beleving van de natuur geen centrale plaats inneemt.

Inpasbare natuur lijkt vooral baat te hebben bij de Deltawet en de Waterwet, dit omdat beide zoals eerder genoemd primair gericht zijn op veiligheid en functioneel gebruik van water en land. In het NWP is wel aandacht voor natuur en daarmee is het effect hiervan positief nog negatief.

6 Synthese en beleidsboodschappen

6.1 Inleiding

Dit hoofdstuk beschrijft de synthese en de beleidsboodschappen. In de synthese wordt ingegaan de scheiding tussen beheer-, beschermings- en gebruiksrollen. Ook wordt ingegaan op hoe deze scheiding een belemmering vormt om duurzaamheid in mariene gebieden te bereiken. Het onderdeel over beleidsboodschappen gaat in op de laatste onderzoeksvraag: ***Wat is de gewenste ontwikkeling van de wet- en regelgeving in relatie tot de vier kijkrichtingen tot en met 2040?***

6.2 Synthese

Dit achtergronddocument maakt duidelijk dat de rollen van overheden en stakeholders nog steeds traditioneel zijn onderverdeeld in beheer-, beschermings- en gebruiksrollen. Het uiteindelijke doel, duurzaamheid in mariene gebieden, is lastig te bereiken zolang deze traditionele scheiding van rollen gehandhaafd blijft. De versnippering van taken en verantwoordelijkheden over verschillende ministeries staat een betere afstemming tussen beheerders, gebruikers en beschermers vaak in de weg. Met het samenvoegen en opheffen van een aantal ministeries in 2010 is een stap gezet om deze versnippering te verminderen. Met een verdere afstemming tussen de ministeries en een meer sturende rol van het IDON kan er meer bereikt worden als het gaat om afstemming tussen beheerders, gebruikers en beschermers.

De gebruikers ofwel de sectoren kunnen een gedeeltelijke beheer- en beschermingsrol op zich nemen. Deze transitie is, alhoewel vrij bescheiden, al jaren geleden in gang gezet door de Nederlandse vissers met hun participatie in het KIMO project 'Fishing for Litter'. Met de MSC-certificering is een volgende stap gezet in het dichterbij elkaar brengen van beheer, gebruik en bescherming. Ook de convenanten die de afgelopen paar jaar zijn gesloten (Noordzeevervisserij, Mosselvisserij en Voordelta) zijn voorbeelden waarbij beheerders, gebruikers en beschermers samen optrekken.

Met samenwerking kunnen rollen dichterbij elkaar gebracht worden. Publiek-private samenwerkingsverbanden, convenanten, kenniskringen en 'Regional Advisory Councils' zijn hier voorbeelden van. Echter, al deze vormen van samenwerking bestaan voornamelijk uit overlegstructuren, terwijl het resultaat van samenwerking ook in de praktijk zichtbaar moet worden. Stakeholders moeten de stap maken van praten naar doen, dit betekent dat binnen samenwerkingsverbanden actieplannen worden opgezet. Deze actieplannen bevatten programma's voor het gezamenlijk ontplooiën van activiteiten op zee.

Een betere afstemming van rollen leidt ertoe dat in 2040 de bescherming van mariene gebieden synoniem is aan beheer en gebruik van deze gebieden: beheerders, gebruikers en beschermers trekken samen op. Voorbeelden hiervan zijn: een kotter die niet alleen voor visvangst wordt gebruikt, maar een multifunctioneel schip is geworden, die bescherming, beheer en gebruik integreert; of een offshore windpark dat niet alleen gebruikt wordt voor energiewinning, maar ook voor offshore aquacultuur. De tijd dat gebruikers duurzaamheid zien als bedreiging is allang voorbij. Anno 2040 is duurzaamheid dé kans die alle gebruikers aangrijpen om hun toekomstige activiteiten veilig te stellen.

6.3 Beleidsboodschappen

De in Hoofdstuk 4 gepresenteerde beleidsscenario's bieden houvast als het gaat om het zien van de routes die leiden naar de kijkrichtingen, maar zij missen verankering in het hier en nu. Door deze scenario's te koppelen aan het hier en nu kunnen praktische beleidsboodschappen geformuleerd worden.

Vitale natuur

Om naar een vitale natuur toe te werken, is een hiërarchische top-down benadering nodig vanuit de overheden. Een grote en centralistische overheid is noodzakelijk met een groot pakket aan wet- en regelgeving. De nadruk bij deze kijkrichting ligt op controle en handhaving. Grootschalige en uitgebreide overheidsinspecties vinden plaats om te controleren of de gebruikers van mariene gebieden zich aan de spelregels houden. Dit betekent dat private partijen weinig invloed uitoefenen op het beleid. De natuurwaarden worden op de eerste plaats gezet. Productiewaarden komen op de tweede plek. Kortom, alle activiteiten in mariene gebieden zijn zeer streng gereguleerd zijn.

Functionele natuur

Om deze kijkrichting te behalen, is intensieve publiek-private samenwerking noodzakelijk. Dit betekent een hybride van top-down benadering met bottom-up. De publieke en private partijen zien de noodzaak van wet- en regelgeving voor mariene gebieden zeker in, maar proberen dit enigszins binnen de perken te houden. De marktpartijen die gebruik maken van mariene gebieden hebben een vrij grote invloed op het beleid. De overheid is niet sturend in de vorming van beleid, maar functioneert als een facilitator of als mediator in beleidsprocessen. Overheden, marktpartijen en NGO's proberen binnen deze kijkrichting een balans te vinden tussen natuurwaarden en productiewaarden.

Beleefbare natuur

Binnen deze kijkrichting verschuift de macht naar de samenleving die de natuur centraal stelt. Zowel overheden als marktpartijen hebben een minder invloedrijke rol bij de vorming van beleid. Binnen deze kijkrichting wordt eerst gekeken naar natuurwaarden en daarna naar productiewaarden. Binnen deze kijkrichting zijn er weinig gebruikers van mariene gebieden, activiteiten voor het gebruik van hulpbronnen zijn dan ook nauwelijks toegestaan. Hierdoor is er tevens weinig wet- en regelgeving nodig. Immers er hoeft weinig gereguleerd te worden.

Inpasbare natuur

Bij de inpasbare natuur staan productiewaarden op de eerste plaats en natuurwaarden op de tweede plaats. Private marktpartijen bepalen in afstemming met overheden hoe het gebruik van de mariene gebieden eruit ziet. De rol van de overheid is sterk ingeperkt. De overheid streeft er dan ook naar om de markt zo weinig mogelijk te beïnvloeden.

Literatuur

- ASC (2010). Aquaculture Stewardship Council.
<http://www.ascworldwide.org/index.cfm?act=tekst.item&iid=2&lng=1> Geraadpleegd op 4 november 2010.
- Bouwma, I. M., D. A. Kamphorst, et al. (2008). Natura 2000 Benchmark; A comparative analysis of the discussion on Natura 2000 management issues. Statutory Research Tasks Unit for Nature and the Environment. WOt-rapport 90. 92 p. 6 Fig.; 10 Tab.; 92 Ref.; 3 Annexes. Wageningen.
- Broekmeyer, M.E.A., Griffioen, A.J. & Kamphorst, D.A. (2008). Vergunningverlening Natuurbeschermingswet. Alterra-rapport 1748, Alterra, Wageningen. ISSN 1566-7197.
- Dammers, E. (2010a). Natuurverkenning 2011, conceptverslag van scenarioworkshop, 2 november 2010. Den Haag, PBL.
- Dammers, E. (2010b). Natuurverkenning 2011, verslag van scenarioworkshop, 3 juni 2010. Den Haag, PBL.
- Dammers, E. (2010c). Beleidsonderdelen van Natuurverkenning: factsheets. Factsheets beleidsonderdelen 2010-11-18.
- Deltacommissie (2010). Werk aan de delta. Investeren in een veilig en aantrekkelijk Nederland, nu en morgen.
- Dienst der Hydrografie (2010). Nederlandse zonegrenzen.
<http://www.defensie.nl/marine/hydrografie> Geraadpleegd op 8 december 2010
- DG ENV (May 2010a). Sites of Community Importance.
http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/barometer/docs/SCI_EU27.pdf
Geraadpleegd op 25 oktober 2010.
- DG ENV (May 2010b). Special Protection Areas.
http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/barometer/docs/SPA_EU27.pdf
Geraadpleegd op 25 oktober 2010.
- Dotinga, H. and A. Trouwborst (2009). The Netherlands and the designation of marine protected areas in the North Sea Implementing international and European law. Utrecht Law Review 5(Issue 1).
- Europese Commissie (2009a). Het gemeenschappelijke visserijbeleid: Een Handleiding. Luxemburg: Bureau voor officiële publicaties der Europese Gemeenschappen, 2009.
- Europese Commissie (2009b). GROENBOEK Hervorming van het gemeenschappelijk visserijbeleid. Brussel, 22.4.2009 COM(2009)163 definitief.
- Europese Commissie (2010a). EU Maritiem Beleid. Feiten & Cijfers – Nederland.
http://ec.europa.eu/maritimeaffairs/pdf/country_factsheets/netherlands_nl.pdf
Geraadpleegd op 20 oktober 2010.
- Europese Commissie (2010b). Gemeenschappelijk visserijbeleid.
http://ec.europa.eu/dgs/maritimeaffairs_fisheries/index_nl.htm Geraadpleegd op 24 november 2010.
- Europese Commissie (2010c). Maritime policy actions.
http://ec.europa.eu/maritimeaffairs/subpage_mpa_en.html Geraadpleegd op 24 november 2010.
- European Commission (2010d). Summaries of legislation.
http://europa.eu/legislation_summaries/transport/waterborne_transport/index_en.htm
Geraadpleegd op 7 december 2010.
- European Parliament (2010). The common fisheries policy: origins and development.
http://circa.europa.eu/irc/opoce/fact_sheets/info/data/policies/fisheries/article_7220_en.htm Geraadpleegd op 9 december 2010.

- FAO (2005). Guidelines for the Ecolabelling of Fish and Fishery Products from Marine Capture Fisheries. Rome: FAO.
- Green Award (2011). *Green Award certified ships*. <http://www.greenaward.org/13-all-ships.html>. Geraadpleegd op 13 september 2011.
- Greenpeace (2010a). Wie zijn we? <http://www.greenpeace.nl/about/> Geraadpleegd op 20 oktober 2010.
- Greenpeace (2010b). OSPAR and Radioactive Discharges from Sellafield. <http://www.greenpeace.org.uk/files/pdfs/migrated/MultimediaFiles/Live/FullReport/5754.pdf> Geraadpleegd op 1 december 2010.
- Havenbedrijf Rotterdam, (2010a). De stand van het zand. <http://www.maasvlakte2.com/nl/index/show/id/315> Geraadpleegd op 20 oktober 2010.
- Havenbedrijf Rotterdam (2010b). Grote Nederlandse havens gaan schone schepen belonen. <http://www.portofrotterdam.com/nl/actueel/pers-en-nieuwsberichten/Pages/GroteNederlandsehavensgaanschoneschepenbelonnenn.aspx> Geraadpleegd op 4 november 2010.
- IDON (2005). Integraal Beheerplan Noordzee 2015. Rijswijk, Interdepartementaal Directeurenoverleg Noordzee - IDON.
- ILO (2010). Homepage ILO. <http://www.ilo.org/global/lang--en/index.htm> Geraadpleegd op 7 december 2010.
- IMARES (2010). Welke kenniskringen. http://www.kenniskringvisserij.wur.nl/NL/welke_kenniskringen/ Geraadpleegd op 3 november 2010.
- IMO (2010a). Homepage IMO. <http://www.imo.org/Pages/home.aspx>. Geraadpleegd op 7 december 2010.
- IMO (2010b). IMO conventions. <http://www.imo.org/About/Conventions/Pages/Home.aspx> Geraadpleegd op 7 december 2010.
- IMO (2010c). Introduction to IMO. <http://www.imo.org/About/Pages/Default.aspx> Geraadpleegd op 29 november 2010.
- IUCN (2009). Aquaculture. Responsible Practices and Certification. <http://data.iucn.org/dbtw-wpd/edocs/2009-061.pdf> Geraadpleegd op 4 november 2010.
- Janssen, L. H. J. M., V. R. Okker and J. Schuur (2006). Welvaart en Leefomgeving: een scenariostudie voor Nederland in 2040. Achtergronddocument., Centraal Planbureau, Milieu- en Natuurplanbureau en Ruimtelijk Planbureau.
- Jongbloed, R.H., Van der Wal, J.T., Tamis, J.E., Jak, R.G., Jonker, S.I., Koolstra, B.J.H. & Schobben, J.H.M. (2011). Nadere effectenanalyse Waddenzee en Noordzeekustzone. Concept-rapport. IMARES Wageningen UR, Texel.
- Kabinet Rutte-Verhagen (2010). Vrijheid en verantwoordelijkheid Regeerakkoord VVD CDA.
- Lange, E. D. (2009). Report on the implementation of EU legislation aiming at the conservation of biodiversity. European Parliament.
- Leeuwen, J. van (2010). Who greens the waves?: changing authority in the environmental governance of shipping and offshore oil and gas production. Wageningen: Mansholt.
- Ministerie van Economische Zaken (2010). Delfstoffen en aardwarmte in Nederland. Jaarverslag 2009. Den Haag: Ministerie van EZ.
- Ministerie van LNV (1990). Natuurbeleidsplan. In kort bestek, Ministerie van Landbouw, natuur en Visserij, Den Haag 1990.
- Ministerie van LNV (2006). Vraag en Antwoord. Natuurbeschermingswet 1998 en Natura 2000. http://www.waddenzee.nl/fileadmin/content/Dossiers/Overheid/pdf/NBwet_Natura2000_vraag_en_antwoord.pdf Geraadpleegd op 19 oktober 2010.
- Ministerie van LNV (2008). Kenniskringen visserij van start: van tong tot langoustines. http://www.minInv.nl/portal/page?_pageid=116,1640830&_dad=portal&_schema=PORTAL&_news_item_id=23356 Geraadpleegd op 2 november 2010.

- Ministerie van LNV (2009). *Vis, als duurzaam kapitaal. De Nederlandse visie op het nieuwe Europese Visserijbeleid.*
- Ministerie van LNV (2010a). *LNV-beleid in 2011. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.*
- Ministerie van LNV (2010b). *Bestemmingsplan buitengebied en LOK.*
http://www2.minlnv.nl/thema/groen/ruimte/ols/gemeente/bestemmingsplan/werkproces_bestemmingsplan.pdf Geraadpleegd op 19 oktober 2010.
- Ministerie van Verkeer en Waterstaat (2009a). *Beleidsnota Noordzee 2009-2015. Ministerie van Verkeer en Waterstaat 22-december 2009.*
- Ministerie van Verkeer en Waterstaat (2009b). *Nationaal Waterplan. Ministerie van Verkeer en Waterstaat 22-december 2009.*
- Ministerie van Verkeer en Waterstaat (2010). *Beleidsregels ontgrondingen in rijkswateren. Ministerie van Verkeer en Waterstaat, VENW/BSK-2010/127556.*
- MSC (2010). *Visie en missie.* <http://www.msc.org/over-ons/visie-missie> Geraadpleegd op 4 november 2010.
- Natuurmonumenten (2010). *Wie zijn wij?* <http://www.natuurmonumenten.nl/content/wie-zijn-wij-1> Geraadpleegd op 20 oktober 2010.
- NOGEPa (2010). *Over NOGEPa.* <http://www.nogepa.nl/Home/OverNOGEPa.aspx> Geraadpleegd op 20 oktober 2010.
- Noordzeeloket (2008). *Maatschappelijk convenant Noordzeevervisserij.*
http://www.noordzeeloket.nl/Images/Convenant%20Noordzeevervisserij_tcm14-4035.pdf
 Geraadpleegd op 2 november 2010.
- Noordzeeloket (2010a). *Windenergie.*
<http://www.noordzeeloket.nl/activiteiten/windenergie/algemeen/> Geraadpleegd op 20 oktober 2010.
- Noordzeeloket (2010b). *Offshore mijnbouw.*
http://www.noordzeeloket.nl/activiteiten/offshore_mijnbouw/algemeen/ Geraadpleegd op 20 oktober 2010.
- Noordzeeloket (2010c). *Wet Ruimtelijke Ordening.*
http://www.noordzeeloket.nl/Images/Wet%20ruimtelijke%20ordering_tcm14-4843.pdf
 Geraadpleegd op 21-11-2010.
- Noordzeeloket (2010d). *Visserijwet 1963.*
http://www.noordzeeloket.nl/Images/Visserijwet_tcm14-4851.pdf Geraadpleegd op 21 november 2010.
- Noordzeeloket (2010e). *Rijkswet instelling exclusieve economische zone.*
http://www.noordzeeloket.nl/Images/Rijkswet%20instelling%20exclusieve%20economische%20zone_tcm14-4857.pdf Geraadpleegd op 29 november 2010.
- Noordzeeloket (2010f). *Wet- en regelgeving – Wetten.*
http://www.noordzeeloket.nl/overzicht/beleid_en_regelgeving/wet/ Geraadpleegd op 29 november 2010.
- Noordzeeloket (2010g). *Ontgrondingenwet.*
http://www.noordzeeloket.nl/Images/Ontgrondingenwet_tcm14-4842.pdf Geraadpleegd op 7 december 2010.
- NWEA (2010). *Doel en visie van NWEA.* http://www.nwea.nl/over-nwea#doel_visie Geraadpleegd op 20 oktober 2010.
- Oceana (2010). *OSPAR's disappointing wrap-up.*
<http://eu.oceana.org/en/eu/blog/2010/09/ospar-s-disappointing-wrap-up> Geraadpleegd op 1 december 2010.
- OGP (2010). *Vision, mission & objectives.* <http://www.ogp.org.uk/> Geraadpleegd op 2 november 2010.
- ORG-ID (2010). *Evaluatie Totstandkoming Nationaal Waterplan (Eindrapport).*

- OSPAR (2010). About OSPAR.
http://www.ospar.org/content/content.asp?menu=00010100000000_000000_000000
 Geraadpleegd op 30 november 2010.
- Overheid (2010). Wat is de gemeente.
<http://www.overheid.nl/zowerktdeoverheid/wievormendeoverheid/degemeente>
 Geraadpleegd op 19 oktober 2010.
- PBL (2010). Posters kijkrichtingen Natuurverkenning 2011 land. Den Haag, PBL.
- Policy Research Corporation (2007). Evaluatie van de Mijnbouwwet. Ministerie van Economische Zaken.
- Poot, M.J.M., Schouten, P. Hoogenstein, L., Schoten, H.H. & Den held, A. (2007). Passende beoordeling huidig en toekomstig gebruik in Natura 2000-gebied Voordelta.
<http://www.maasvlakte2.com/kennisbank/Passende%20beoordeling%20huidig%20en%20toekomstig%20gebruik%20Voordelta.pdf> Geraadpleegd op 20 oktober 2010.
- PVIS (2008). Convenanten. <http://www.pvis.nl/index.php?id=211> Geraadpleegd op 2 november 2010.
- Productschap Vis (2009). Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen van de Nederlandse Vissector. Rijswijk, Productschap Vis.
- Raad voor Vastgoed Rijksoverheid (2010). Kennisgids 4 Kabels en Buisleidingen De eigendom en het beheer hiervan in Rijkgrond. Ministerie van Financiën.
- Rechtspraak (2008). Uitspraak vergunning mosselcultuur.
http://zoeken.rechtspraak.nl/resultpage.aspx?snelzoeken=true&searchtype=ijn&ijn=bq8292&u_ijn=bq8292 Geraadpleegd op 20 oktober 2010.
- Rijksoverheid (2010a). Wat zijn de taken van de leden van Provinciale Staten?
<http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/vragen-en-antwoorden/wat-zijn-de-taken-van-de-leden-van-provinciale-staten.html> Geraadpleegd op 19 oktober 2010.
- Rijksoverheid (2010b). De regering en het parlement.
<http://www.rijksoverheid.nl/regering/het-kabinet/over-de-regering/de-regering-en-het-parlement> Geraadpleegd op 19 oktober 2010.
- Rotterdam (2010). Enkele feiten en cijfers.
http://www.rotterdam.nl/Enkele_feiten_en_cijfers Geraadpleegd op 20 oktober 2010
- Royal Haskoning (2010). Windenergiegebieden op zee.
<http://www.ecn.nl/publicaties/PdfFetch.aspx?nr=ECN-E--10-052> Geraadpleegd op 7 december 2010.
- SAB adviesgroep (2010). Het bestemmingsplan; een bijzonder plan.
<http://www.bestemmingsplan.nl/> Geraadpleegd op 19 oktober 2010.
- SAO (2008). Clean Shipping Index launched in Gothenburg. <http://www.seatradeasia-online.com/News/2793.html> Geraadpleegd op 4 november 2010.
- SDN (2010). De Regionale Advies Raad.
http://www.noordzee.nl/dossiers_artikel.php?mainID=3&subID=26&contentID=98
 Geraadpleegd op 10 december 2010.
- Slijkerman, D.M.E., Tamis, J.E., Bos, O.G., Van Overzee, H.M., & Jak, R.G. (2008a). Voortoets visserijeffecten Waddenzee. Kwalitatieve analyse van visserijeffecten op Natura 2000 instandhoudingsdoelen t.b.v. het Beheerplan Waddenzee. IMARES Rapport C093/08.
- Slijkerman, D.M.E., Tamis, J.E., Bos, O.G., Van Overzee, H.M., & Jak, R.G. (2008b). Voortoets visserijeffecten Noordzeekustzone. Kwalitatieve analyse van visserijeffecten op Natura 2000 instandhoudingsdoelen t.b.v. het Beheerplan Noordzeekustzone. IMARES Rapport C090/08.
- Smit, J. & Taal, K. (2007). Sociaaleconomische indicatoren van de Nederlandse vissector. LEI Rapport 5.07.07.
- Stichting de Noordzee (2010). Standpunten. <http://www.noordzee.nl/wat-doet-sdn/standpunten/> Geraadpleegd op 20 oktober 2010.
- Stichting Scheepvaart (2010). <http://www.scheepvaartnet.nl/?pagina=253&menu=1&GID=1>
 Geraadpleegd op 20 oktober 2010.

- Structuurvisies (2010). Wat is een structuurvisie.
<http://www.structuurvisies.nl/Waarom+een+Structuurvisie/default.aspx> Geraadpleegd op 19 oktober 2010.
- Taal, C., Bartelings, H., Beukers, R. Klok, A.J., Strietman, W.J. (2010). Visserij in cijfers 2010. LEI Rapport 2010-057.
- Taskforce Windenergie op zee (2010). Eindrapport Taskforce Windenergie op zee. Ministerie van Economische Zaken, Den Haag.
- Trouw (2009). Aanhang natuurorganisaties daalt. Gepubliceerd op 6 december 2009. Geraadpleegd op 20 oktober 2010.
- Tunnissen, M.J. (2009). Het bestemmingsplan. Een juridisch bestuurlijke inleiding in de ruimtelijke ordening. Wolters Kluwer: Alphen a/d Rijn.
- Vereniging van Waterbouwers (2010). Visie en missie. <http://www.waterbouwers.nl/visie-en-missie> Geraadpleegd op 20 oktober 2010.
- Vogelbescherming (2006). Statuten.
<http://www.vogelbescherming.nl/index.cfm?act=files.download&ui=AED52783-C20F-954B-0FB7B4C1D4BFB55> Geraadpleegd op 20 oktober 2010.
- VRM, EZ, LNV (2008). Nationaal plan van aanpak windenergie.
<http://www.rijksoverheid.nl/bestanden/documenten-en-publicaties/brochures/2011/03/01/nationaal-plan-van-aanpak-windenergie/11br2008g093-2008325-14123.pdf>. Geraadpleegd op 29 november 2010.
- Waddenvereniging (2010). Veel gestelde vragen.
<http://www.waddenvereniging.nl/wad2/vereniging/index.php?cat=Veelgestelde%20vragen>
 Geraadpleegd op 20 oktober 2010
- Waddenzee (2008). Convenant transitie mosselsector en natuurherstel Waddenzee.
http://www.waddenzee.nl/fileadmin/content/Dossiers/Visserij/pdf/21102008_convenantmossel.pdf Geraadpleegd op 2 november 2010
- Waddenzee (2010). Feiten en figuren.
http://www.waddenzee.nl/Feiten_en_Figuren.1874.0.html#c10339 Geraadpleegd op 20 oktober 2010
- Wal, J.T. van der (2010). Mariene Natura 2000 gebieden in Nederland.
- Wereld Natuur Fonds (2010). Missie en doelen van het Wereld Natuur Fonds.
http://www.wnf.nl/nl/wat_wnf_doet/werkwijze/missie_en_doelen/ Geraadpleegd op 20 oktober 2010
- WRO (2006). Wet Ruimtelijke Ordening.
http://wetten.overheid.nl/BWBR0020449/geldigheidsdatum_19-10-2010 Geraadpleegd op 19 oktober 2010.
- Wro (2010). Wet ruimtelijke ordening. http://www.wegenwiki.nl/Wet_ruimtelijke_ordening
 Geraadpleegd op 19 oktober 2010.

Kwaliteitsborging en Verantwoording

IMARES beschikt over een ISO 9001:2008 gecertificeerd kwaliteitsmanagementsysteem (certificaatnummer: 57846-2009-AQ-NLD-RvA). Dit certificaat is geldig tot 15 december 2012. De organisatie is gecertificeerd sinds 27 februari 2001. De certificering is uitgevoerd door DNV Certification B.V. Het laatste controlebezoek vond plaats op 22-24 april 2009. Daarnaast beschikt het chemisch laboratorium van de afdeling Milieu over een NEN-EN-ISO/IEC 17025:2005 accreditatie voor testlaboratoria met nummer L097. Deze accreditatie is geldig tot 27 maart 2013 en is voor het eerst verleend op 27 maart 1997; deze accreditatie is verleend door de Raad voor Accreditatie.

WOt-werkdocument 264
Projectnummer: 430.82010.67

Dit achtergronddocument is met grote zorgvuldigheid tot stand gekomen. De wetenschappelijke kwaliteit is intern getoetst door een collega-onderzoeker en het betreffende afdelingshoofd van IMARES.

Akkoord: Dr. Ir. L.J.W. van Hoof
Wetenschappelijk medewerker

Handtekening:

Datum: November 2011

Akkoord: Drs. F.C. Groenendijk
Afdelingshoofd Ecosystemen

Handtekening:

Datum: November 2011

Bijlage 1 Lijst met afkortingen

ASC	Aquaculture Stewardship Council
OGP	Association of Oil & Gas Producers
BBB	Beter Bestuurlijk Beleid
DG Environment	Directoraat-generaal Environment
DG MARE	Directoraat-generaal Maritieme zaken en visserij
EHS	Ecologische Hoofdstructuur
EEDI	Energy Efficiency Design Index
EVF	Europees Visserijfonds
EU	Europese Unie
EEZ	Exclusieve Economische Zone
Ffw	Flora- en faunawet
FAO	Food and Agriculture Organization
GMB	Geïntegreerd Maritiem Beleid
GVB	Gemeenschappelijk Visserijbeleid
GMT	Goede milieutoestand
GES	Good Environmental Status
IBN	Integraal Beheerplan Noordzee
IDON	Interdepartementaal Directeurenoverleg Noordzee
IMCO	Inter-Governmental Maritime Consultative Organization
MARPOL	International Convention for the Prevention of Pollution from Ships
ILO	International Labour Organization
IMO	International Maritime Organization
KRM	Kaderrichtlijn Marien
MSC	Marine Stewardship Council
M.e.r.	Milieu Effect Rapportage
V&W	Minister van Verkeer en Waterstaat
EL&I	Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie
I&M	Ministerie van Infrastructuur en Milieu
LNV	Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
MZI	Mosselzaadinvanginstallatie
NWP	Nationaal Waterplan
NB-wet	Natuurbeschermingswet
NCP	Nederlands Continentaal Plat
NOGEPa	Nederlandse Olie en Gas Exploratie en Productie Associatie
NWEA	Nederlandse Wind Energie Associatie
NGO	Niet-gouvernementele organisatie
OSPAR	Oslo-Parijs Conventie
PBL	Planbureau voor de Leefomgeving
PO	Producentenorganisatie
PPS	Publiek-Private Samenwerking
RAC	Regional Advisory Councils
SEEMP	Ship Energy Efficiency Management Plan
SCI	Sites of Community Importance
SPA	Special Areas of Protection
SDN	Stichting de Noordzee
UNCLOS	United Nations Convention on the Law of the Seas
VN	Verenigde Naties
WLO	Welvaart en Leefomgeving
Wro	Wet ruimtelijke ordening

Verschenen documenten in de reeks Werkdocumenten van de Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu vanaf 2009

Werkdocumenten zijn verkrijgbaar bij het secretariaat van Unit Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, te Wageningen. T 0317 – 48 54 71; F 0317 – 41 90 00; E info.wnm@wur.nl

De werkdocumenten zijn ook te downloaden via de Wot-website www.wotnatuurenmilieu.wur.nl

2009

- 126 *Kamphorst, D.A.* Keuzes in het internationale biodiversiteitsbeleid; Verkenning van de beleids-theorie achter de internationale aspecten van het Beleidsprogramma Biodiversiteit (2008-2011)
- 127 *Dirkx, G.H.P. & F.J.P. van den Bosch.* Quick scan gebruik Catalogus groenblauwe diensten
- 128 *Loeb, R. & P.F.M. Verdonschot.* Complexiteit van nutriëntenlimitaties in oppervlaktewateren
- 129 *Kruit, J. & P.M. Veer.* Herfotografie van landschappen; Landschapsfoto's van de 'Collectie de Boer' als uitgangspunt voor het in beeld brengen van ontwikkelingen in het landschap in de periode 1976-2008
- 130 *Oenema, O., A. Smit & J.W.H. van der Kolk.* Indicatoren Landelijk Gebied; werkwijze en eerste resultaten
- 131 *Agricola, H.J.A.J. van Strien, J.A. Boone, M.A. Dolman, C.M. Goossen, S. de Vries, N.Y. van der Wulp, L.M.G. Groenemeijer, W.F. Lukey & R.J. van Til.* Achtergrond-document Nulmeting Effect-indicatoren Monitor Agenda Vitaal Platteland
- 132 *Jaarrapportage 2008.* WOT-04-001 – Koepel
- 133 *Jaarrapportage 2008.* WOT-04-002 – Onderbouwend Onderzoek
- 134 *Jaarrapportage 2008.* WOT-04-003 – Advisering Natuur & Milieu
- 135 *Jaarrapportage 2008.* WOT-04-005 – M-AVP
- 136 *Jaarrapportage 2008.* WOT-04-006 – Natuurplanbureaufunctie
- 137 *Jaarrapportage 2008.* WOT-04-007 – Milieuplanbureaufunctie
- 138 *Jong de, J.J., J. van Os & R.A. Smidt.* Inventarisatie en beheerskosten van landschapselementen
- 139 *Dirkx, G.H.P., R.W. Verburg & P. van der Wielen.* Tegenkrachten Natuur. Korte verkenning van de weerstand tegen aankopen van landbouwgrond voor natuur
- 140 *Annual reports for 2008; Programme WOT-04*
- 141 *Vullings, L.A.E., C. Blok, G. Vonk, M. van Heusden, A. Huisman, J.M. van Linge, S. Keijzer, J. Oldengarm & J.D. Bulens.* Omgaan met digitale nationale beleidskaarten
- 142 *Vreke, J., A.L. Gerritsen, R.P. Kranendonk, M. Pleijte, P.H. Kersten & F.J.P. van den Bosch.* Maatlat Government – Governance
- 143 *Gerritsen, A.L., R.P. Kranendonk, J. Vreke, F.J.P. van den Bosch & M. Pleijte.* Verdrogingsbestrijding in het tijdperk van het Investeringsbudget Landelijk Gebied. Een verslag van casus-onderzoek in de provincies Drenthe, Noord-Brabant en Noord-Holland
- 144 *Luesink, H.H., P.W. Blokland, M.W. Hoogeveen & J.H. Wisman.* Ammoniakemissie uit de landbouw in 2006 en 2007
- 145 *Bakker de, H.C.M. & C.S.A. van Koppen.* Draagvlakonderzoek in de steigers. Een voorstudie naar indicatoren om maatschappelijk draagvlak voor natuur en landschap te meten
- 146 *Goossen, C.M.,* Monitoring recreatiegedrag van Nederlanders in landelijke gebieden. Jaar 2006/2007
- 147 *Hoefs, R.M.A., J. van Os & T.J.A. Gies.* Kavelruil en Landschap. Een korte verkenning naar ruimtelijke effecten van kavelruil
- 148 *Klok, T.L., R. Hille Ris Lambers, P. de Vries, J.E. Tamis & J.W.M. Wijsman.* Quick scan model instruments for marine biodiversity policy
- 149 *Spruijt, J., P. Spoorenberg & R. Schreuder.* Milieueffectiviteit en kosten van maatregelen gewasbescherming
- 150 *Ehlert, P.A.I. (rapporteur).* Advies Bemonstering bodem voor differentiatie van fosfaatgebruiksnormen
- 151 *Wulp van der, N.Y.* Storende elementen in het landschap: welke, waar en voor wie? Bijlage bij WOT-paper 1 – Krassen op het landschap
- 152 *Oltmer, K., K.H.M. van Bommel, J. Clement, J.J. de Jong, D.P. Rudrum & E.P.A.G. Schouwenberg.* Kosten voor habitattypen in Natura 2000-gebieden. Toepassing van de methode Kosteneffectiviteit natuurbeleid
- 153 *Adrichem van, M.H.C., F.G. Wortelboer & G.W.W. Wamelink (2010).* MOVE. Model for terrestrial Vegetation. Version 4.0
- 154 *Wamelink, G.W.W., R.M. Winkler & F.G. Wortelboer.* User documentation MOVE4 v 1.0
- 155 *Gies de, T.J.A., L.J.J. Jeurissen, I. Staritsky & A. Bleeker.* Leefomgevingsindicatoren Landelijk gebied. Inventarisatie naar stand van zaken over geurhinder, lichthinder en fijn stof
- 156 *Tamminga, S., A.W. Jongbloed, P. Bikker, L. Sebek, C. van Bruggen & O. Oenema.* Actualisatie excretiecijfers landbouwhuisdieren voor forfaits regeling Meststoffenwet
- 157 *Van der Salm, C., L. M. Boumans, G.B.M. Heuvelink & T.C. van Leeuwen.* Protocol voor validatie van het nutriëntenemissiemodel STONE op meetgegevens uit het Landelijk Meetnet effecten Mestbeleid
- 158 *Bouwma, I.M.* Quickscan Natura 2000 en Programma Beheer. Een vergelijking van Programma Beheer met de soorten en habitats van Natura 2000
- 159 *Gerritsen, A.L., D.A. Kamphorst, T.A. Selnes, M. van Veen, F.J.P. van den Bosch, L. van den Broek, M.E.A. Broekmeyer, J.L.M. Donders, R.J. Fontein, S. van Tol, G.W.W. Wamelink & P. van der Wielen.* Dilemma's en barrières in de praktijk van het natuur- en landschapsbeleid; Achtergronddocument bij Natuurbalans 2009
- 160 *Fontein R.J, T.A. de Boer, B. Breman, C.M. Goossen, R.J.H.G. Henkens, J. Luttik & S. de Vries.* Relatie recreatie en natuur; Achtergronddocument bij Natuurbalans 2009
- 161 *Deneer, J.W. & R. Kruijne. (2010).* Atmosferische depositie van gewasbeschermingsmiddelen. Een verkenning van de literatuur verschenen na 2003
- 162 *Verburg, R.W., M.E. Sanders, G.H.P. Dirkx, B. de Knegt & J.W. Kuhlman.* Natuur, landschap en landelijk gebied. Achtergronddocument bij Natuurbalans 2009
- 163 *Doorn van, A.M. & M.P.C.P. Paulissen.* Natuurgericht milieubeleid voor Natura 2000-gebieden in Europees perspectief: een verkenning
- 164 *Smidt, R.A., J. van Os & I. Staritsky.* Samenstellen van landelijke kaarten met landschapselementen, grondeigendom en beheer. Technisch achtergronddocument bij de opgeleverde bestanden

- 165 *Pouwels, R., R.P.B. Foppen, M.F. Wallis de Vries, R. Jochem, M.J.S.M. Reijnen & A. van Kleunen*. Verkenning LARCH: omgaan met kwaliteit binnen ecologische netwerken
- 166 *Born van den, G.J., H.H. Luesink, H.A.C. Verkerk, H.J. Mulder, J.N. Bosma, M.J.C. de Bode & O. Oenema*. Protocol voor monitoring landelijke mestmarkt onder een stelsel van gebruiksnormen, versie 2009
- 167 *Dijk, T.A. van, J.J.M. Driessen, P.A.I. Ehlert, P.H. Hotsma, M.H.M.M. Montforts, S.F. Plessius & O. Oenema*. Protocol beoordeling stoffen Meststoffenwet- Versie 2.1
- 168 *Smits, M.J., M.J. Bogaardt, D. Eaton, A. Karbauskas & P. Roza*. De vermaatschappelijking van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid. Een inventarisatie van visies in Brussel en diverse EU-lidstaten
- 169 *Vreke, J. & I.E. Salverda*. Kwaliteit leefomgeving en stedelijk groen
- 170 *Hengsdijk, H. & J.W.A. Langeveld*. Yield trends and yield gap analysis of major crops in the World
- 171 *Horst, M.M.S. ter & J.G. Groenwold*. Tool to determine the coefficient of variation of DegT50 values of plant protection products in water-sediment systems for different values of the sorption coefficient
- 172 *Boons-Prins, E., P. Leffelaar, L. Bouman & E. Stehfest (2010)*. Grassland simulation with the LPJmL model
- 173 *Smit, A., O. Oenema & J.W.H. van der Kolk*. Indicatoren Kwaliteit Landelijk Gebied
- 2010**
- 174 *Boer de, S., M.J. Bogaardt, P.H. Kersten, F.H. Kistenkas, M.G.G. Neven & M. van der Zouwen*. Zoektocht naar nationale beleidsruimte in de EU-richtlijnen voor het milieu- en natuurbeleid. Een vergelijking van de implementatie van de Vogel- en Habitatrichtlijn, de Kaderrichtlijn Water en de Nitraatrichtlijn in Nederland, Engeland en Noordrijn-Westfalen
- 175 *Jaarrapportage 2009*. WOT-04-001 – Koepel
- 176 *Jaarrapportage 2009*. WOT-04-002 – Onderbouwend Onderzoek
- 177 *Jaarrapportage 2009*. WOT-04-003 – Advisering Natuur & Milieu
- 178 *Jaarrapportage 2009*. WOT-04-005 – M-AVP
- 179 *Jaarrapportage 2009*. WOT-04-006 – Natuurplanbureaufunctie
- 180 *Jaarrapportage 2009*. WOT-04-007 – Milieuplanbureaufunctie
- 181 *Annual reports for 2009*; Programme WOT-04
- 182 *Oenema, O., P. Bikker, J. van Harn, E.A.A. Smolders, L.B. Sebek, M. van den Berg, E. Stehfest & H. Westhoek*. Quickscan opbrengsten en efficiëntie in de gangbare en biologische akkerbouw, melkveehouderij, varkenshouderij en pluimveehouderij. Deelstudie van project 'Duurzame Eiwitvoorziening'
- 183 *Smits, M.J.W., N.B.P. Polman & J. Westerink*. Uitbreidingsmogelijkheden voor groene en blauwe diensten in Nederland; Ervaringen uit het buitenland
- 184 *Dirkx, G.H.P. (red.)*. Quick responsefunctie 2009. Verslag van de werkzaamheden
- 185 *Kuhlman, J.W., J. Luijt, J. van Dijk, A.D. Schouten & M.J. Voskuilen*. Grondprijkskaarten 1998-2008
- 186 *Slangen, L.H.G., R.A. Jongeneel, N.B.P. Polman, E. Lianouridis, H. Leneman & M.P.W. Sonneveld*. Rol en betekenis van commissies voor gebiedsgericht beleid
- 187 *Temme, A.J.A.M. & P.H. Verburg*. Modelling of intensive and extensive farming in CLUE
- 188 *Vreke, J*. Financieringsconstructies voor landschap
- 189 *Slangen, L.H.G*. Economische concepten voor beleidsanalyse van milieu, natuur en landschap
- 190 *Knotters, M., G.B.M. Heuvelink, T. Hoogland & D.J.J. Walvoort*. A disposition of interpolation techniques
- 191 *Hoogeveen, M.W., P.W. Blokland, H. van Kernebeek, H.H. Luesink & J.H. Wisman*. Ammoniakemissie uit de landbouw in 1990 en 2005-2008
- 192 *Beekman, V., A. Pronk & A. de Smet*. De consumptie van dierlijke producten. Ontwikkeling, determinanten, actoren en interventies.
- 193 *Polman, N.B.P., L.H.G. Slangen, A.T. de Blaeij, J. Vader & J. van Dijk*. Baten van de EHS; De locatie van recreatiebedrijven
- 194 *Veeneklaas, F.R. & J. Vader*. Demografie in de Natuurverkenning 2011; Bijlage bij WOT-paper 3
- 195 *Wascher, D.M., M. van Eupen, C.A. Mûcher & I.R. Geijzendorffer*. Biodiversity of European Agricultural landscapes. Enhancing a High Nature Value Farmland Indicator
- 196 *Apeldoorn van, R.C., I.M. Bouwma, A.M. van Doorn, H.S.D. Naeff, R.M.A. Hoefs, B.S. Elbersen & B.J.R. van Rooij*. Natuurgebieden in Europa: bescherming en financiering
- 197 *Brus, D.J., R. Vasat, G. B. M. Heuvelink, M. Knotters, F. de Vries & D. J. J. Walvoort*. Towards a Soil Information System with quantified accuracy; A prototype for mapping continuous soil properties
- 198 *Groot, A.M.E. & A.L. Gerritsen, m.m.v. M.H. Borgstein, E.J. Bos & P. van der Wielen*. Verantwoording van de methodiek Achtergronddocument bij 'Kwalitatieve monitor Systeeminnovaties verduurzaming landbouw'
- 199 *Bos, E.J. & M.H. Borgstein*. Monitoring Gesloten voer-mest kringlopen. Achtergronddocument bij 'Kwalitatieve monitor Systeeminnovaties verduurzaming landbouw'
- 200 *Kennismarkt 27 april 2010*; Van onderbouwend onderzoek Wageningen UR naar producten Planbureau voor de Leefomgeving
- 201 *Wielen van der, P.* Monitoring Integrale duurzame stallen. Achtergronddocument bij 'Kwalitatieve monitor Systeeminnovaties verduurzaming landbouw'
- 202 *Groot, A.M.E. & A.L. Gerritsen*. Monitoring Functionele agrobiodiversiteit. Achtergronddocument bij 'Kwalitatieve monitor Systeeminnovaties verduurzaming landbouw'
- 203 *Jongeneel, R.A. & L. Ge*. Farmers' behavior and the provision of public goods: Towards an analytical framework
- 204 *Vries, S. de, M.H.G. Custers & J. Boers*. Storende elementen in beeld; de impact van menselijke artefacten op de landschapsbeleving nader onderzocht
- 205 *Vader, J. J.L.M. Donders & H.W.B. Bredenoord*. Zicht op natuur- en landschapsorganisaties; Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011
- 206 *Jongeneel, R.A., L.H.G. Slangen & N.B.P. Polman*. Groene en blauwe diensten; Een raamwerk voor de analyse van doelen, maatregelen en instrumenten
- 207 *Letourneau, A.P., P.H. Verburg & E. Stehfest*. Global change of land use systems; IMAGE: a new land allocation module
- 208 *Heer, M. de*. Het Park van de Toekomst. Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011
- 209 *Knotters, M., J. Lahr, A.M. van Oosten-Siedlecka & P.F.M. Verdonschot*. Aggregation of ecological indicators for mapping aquatic nature quality. Overview of existing methods and case studies

- 210 *Verdonschot, P.F.M. & A.M. van Oosten-Siedlecka.* Graadmeters Aquatische natuur. Analyse gegevenskwaliteit Limnodata
- 211 *Linderhof, V.G.M. & H. Leneman.* Quickscan kosteneffectiviteitsanalyse aquatische natuur
- 212 *Leneman, H., V.G.M. Linderhof & R. Michels.* Mogelijkheden voor het inbrengen van informatie uit de 'KRW database' in de 'KE database'
- 213 *Schrijver, R.A.M., A. Corporaal, W.A. Ozinga & D. Rudrum.* Kosteneffectieve natuur in landbouwgebieden; Methode om effecten van maatregelen voor de verhoging van biodiversiteit in landbouwgebieden te bepalen, een test in twee gebieden in Noordoost-Twente en West-Zeeuws-Vlaanderen
- 214 *Hoogland, T., R.H. Kemmers, D.G. Cirkel & J. Hunink.* Standplaatsfactoren afgeleid van hydrologische model uitkomsten; Methode-ontwikkeling en toetsing in het Drentse Aa-gebied
- 215 *Agricola, H.J., R.M.A. Hoefs, A.M. van Doorn, R.A. Smidt & J. van Os.* Landschappelijke effecten van ontwikkelingen in de landbouw
- 216 *Kramer, H., J. Oldengarm & L.F.S. Roupioz.* Nederland is groener dan kaarten laten zien; Mogelijkheden om 'groen' beter te inventariseren en monitoren met de automatische classificatie van digitale luchtfoto's
- 217 *Raffe, J.K. van, J.J. de Jong & G.W.W. Wamelink (2011).* Scenario's voor de kosten van natuurbeheer en stikstofdepositie; Kostenmodule v 1.0 voor de Natuurplanner
- 218 *Hazeu, G.W., Kramer, H., J. Clement & W.P. Daamen (2011).* Basiskaart Natuur 1990rev
- 219 *Boer, T.A. de.* Waardering en recreatief gebruik van Nationale Landschappen door haar bewoners
- 220 *Leneman, H., A.D. Schouten & R.W. Verburg.* Varianten van natuurbeleid: voorbereidende kostenberekeningen; Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011
- 221 *Knegt, B. de, J. Clement, P.W. Goedhart, H. Sierdema, Chr. van Swaay & P. Wiersma.* Natuurkwaliteit van het agrarisch gebied
- 2011**
- 222 *Kamphorst, D.A. & M.M.P. van Oorschot.* Kansen en barrières voor verduurzaming van houtketens
- 223 *Salm, C. van der & O.F. Schoumans.* Langetermijneffecten van verminderde fosfaatgiften
- 224 *Bikker, P., M.M. van Krimpen & G.J. Remmelink.* Stikstof-verteerbaarheid in voeders voor landbouwhuisdieren; Berekeningen voor de TAN-excretie
- 225 *M.E. Sanders & A.L. Gerritsen (red.).* Het biodiversiteitsbeleid in Nederland werkt. Achtergronddocument bij Balans van de Leefomgeving 2010
- 226 *Bogaart, P.W., G.A.K. van Voorn & L.M.W. Akkermans.* Evenwichtsanalyse modelcomplexiteit; een verkennende studie
- 227 *Kleunen A. van, K. Koffijberg, P. de Boer, J. Nienhuis, C.J. Camphuysen, H. Schekkerman, K.H. Oosterbeek, M.L. de Jong, B. Ens & C.J. Smit (2010).* Broedsucces van kustbroedvogels in de Waddenzee in 2007 en 2008
- 228 *Salm, C. van der, L.J.M. Boumans, D.J. Brus, B. Kempen & T.C van Leeuwen.* Validatie van het nutriëntenemissiemodel STONE met meetgegevens uit het Landelijk Meetnet effecten Mestbeleid (LMM) en de Landelijke Steekproef Kaartenheden (LSK).
- 229 *Dijkema, K.S., W.E. van Duin, E.M. Dijkman, A. Nicolai, H. Jongerius, H. Keegstra, L. van Egmond, H.J. Venema & J.J. Jongsma.* Vijftig jaar monitoring en beheer van de Friese en Groninger kwelderwerken: 1960-2009
- 230 *Jaarrapportage 2010.* WOT-04-001 – Koepel
- 231 *Jaarrapportage 2010.* WOT-04-002 – Onderbouwend Onderzoek
- 232 *Jaarrapportage 2010.* WOT-04-003 – Advisering Natuur & Milieu
- 233 *Jaarrapportage 2010.* WOT-04-005 – M-AVP
- 234 *Jaarrapportage 2010.* WOT-04-006 – Natuurplanbureaufunctie
- 235 *Jaarrapportage 2010.* WOT-04-007 – Milieuplanbureaufunctie
- 236 *Arnouts, R.C.M. & F.H. Kistenkas.* Nederland op slot door Natura 2000: de discussie ontrafeld; Bijlage bij WOT-paper 7 – De deur klemt
- 237 *Harms, B. & M.M.M. Overbeek.* Bedrijven aan de slag met natuur en landschap; relaties tussen bedrijven en natuurorganisaties. Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011
- 238 *Agricola, H.J. & L.A.E. Vullings.* De stand van het platteland 2010. Monitor Agenda Vitaal Platteland; Rapportage Midterm meting Effectindicatoren
- 239 *Klijn, J.A.* Wisselend getij. Omgang met en beleid voor natuur en landschap in verleden en heden; een essayistische beschouwing. Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011
- 240 *Corporaal, A., T. Denters, H.F. van Dobben, S.M. Hennekens, A. Klimkowska, W.A. Ozinga, J.H.J. Schaminée & R.A.M. Schrijver.* Stenoeciteit van de Nederlandse flora. Een nieuwe parameter op grond van ecologische amplitudo's van de Nederlandse plantensoorten en toepassingsmogelijkheden
- 241 *Wamelink, G.W.W., R. Jochem, J. van der Graft, C. Grashof-Bokdam, R.M.A. Wegman, G.J. Franke & A.H. Prins.* Het plantendispersiemodel DIMO. Ter verbetering van de modellering in de Natuurplanner (werktitel)
- 242 *Klimkowska, A., M.H.C. van Adrichem, J.A.M. Jansen & G.W.W. Wamelink.* Bruikbaarheid van WNK-monitoringgegevens voor EC-rapportage voor Natura 2000-gebieden. Eerste fase
- 243 *Goossen, C.M., R.J. Fontein, J.L.M. Donders & R.C.M. Arnouts.* Mass Movement naar recreatieve gebieden; Overzicht van methoden om bezoekersaantallen te meten
- 244 *Spruijt, J., P.M. Spoorenberg, J.A.J.M. Rovers, J.J. Slabbekoorn, S.A.M. de Kool, M.E.T. Vlaswinkel, B. Heijne, J.A. Hiemstra, F. Nouwens & B.J. van der Sluis.* Milieueffecten van maatregelen gewasbescherming
- 245 *Walker, A.N. & G.B. Woltjer.* Forestry in the Magnet model.
- 246 *Hoefnagel, E.W.J., F.C. Buisman, J.A.E. van Oostenbrugge & B.I. de Vos.* Een duurzame toekomst voor de Nederlandse visserij. Toekomstscenario's 2040
- 247 *Buurma, J.S. & S.R.M. Janssens.* Het koor van adviseurs verdient een dirigent. Over kennisverspreiding rond phytophthora in aardappelen
- 248 *Verburg, R.W., A.L. Gerritsen & W. Nieuwenhuizen.* Natuur meekoppelen in ruimtelijke ontwikkeling: een analyse van sturingsstrategieën voor de Natuurverkenning. Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011
- 249 *Kooten, T. van & T.C. Klok.* The Mackinson-Daskalov North Sea EcoSpace model as a simulation tool for spatial planning scenarios
- 250 *Bruggen van, C., C.M. Groenestein, B.J. de Haan, M.W. Hoogeveen, J.F.M. Huijsmans, S.M. van der Sluis & G.L. Velthof.* Ammoniakemissie uit dierlijke mest en kunstmest 1990-2008. Berekend met het Nationaal Emissiemodel voor Ammoniak (NEMA)

- 251 *Bruggen van, C., C.M. Groenestein, B.J. de Haan, M.W. Hoogeveen, J.F.M. Huijsmans, S.M. van der Sluis & G.L. Velthof.* Ammoniakemissie uit dierlijke mest en kunstmest in 2009. Berekend met het Nationaal Emissiemodel voor Ammoniak (NEMA)
- 252 *Randen van, Y., H.L.E. de Groot & L.A.E. Vullings.* Monitor Agenda Vitaal Platteland vastgelegd. Ontwerp en implementatie van een generieke beleidsmonitor
- 253 *Agricola, H.J., R. Reijnen, J.A. Boone, M.A. Dolman, C.M. Goossen, S. de Vries, J. Vreke, J. Roos-Klein Lankhorst, L.M.G. Groenemeijer & S.L. Deijl.* Achtergronddocument Midterm meting Effect-indicatoren Monitor Agenda Vitaal Platteland
- 254 *Buiteveld, J. S.J. Hiemstra & B. ten Brink.* Modelling global agrobiodiversity. A fuzzy cognitive mapping approach
- 255 *Hal van R., O.G. Bos & R.G. Jak.* Noordzee: systeemodynamiek, klimaatverandering, natuurtypen en benthos. Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011
- 256 *Teal, L.R..* The North Sea fish community: past, present and future. Background document for the 2011 National Nature Outlook
- 257 *Leopold, M.F., R.S.A. van Bemmelen & S.C.V. Geelhoed.* Zeevogels op de Noordzee. Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011
- 258 *Geelhoed, S.C.V. & T. van Polanen Petel.* Zeezoogdieren op de Noordzee. Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011
- 259 *Kuijs, E.K.M. & J. Steenbergen.* Zoet-zoutovergangen in Nederland; stand van zaken en kansen voor de toekomst. Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011
- 260 *Baptist, M.J.* Zachte kustverdediging in Nederland; scenario's voor 2040. Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011
- 261 *Wiersinga, W.A., R. van Hal, R.G. Jak & F.J. Quirijns.* Duurzame kottervisserij op de Noordzee. Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011
- 262 *Wal J.T. van der & W.A. Wiersinga.* Ruimtegebruik op de Noordzee en de trends tot 2040. Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011
- 263 *Wiersinga, W.A. J.T. van der Wal, R.G. Jak & M.J. Baptist.* Vier kijkrichtingen voor de mariene natuur in 2040. Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011
- 264 *Bolman, B.C. & D.G. Goldsborough.* Marine Governance. Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011
- 265 *Bannink, A.* Methane emissions from enteric fermentation in dairy cows, 1990-2008; Background document on the calculation method and uncertainty analysis for the Dutch National Inventory Report on Greenhouse Gas Emissions
- 266 *Wyngaert, I.J.J. van den, P.J. Kuikman, J.P. Lesschen, C.C. Verwer & H.H.J. Vreuls.* LULUCF values under the Kyoto Protocol; Background document in preparation of the National Inventory Report 2011 (reporting year 2009)